

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Husitská teologická fakulta
Katedra religionistiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VÝZNAM CHRÁMU VE STAROEGYPTSKÉM
NÁBOŽENSTVÍ

(THE MEANING OF TEMPLE IN ANCIENT EGYPTIAN RELIGION)

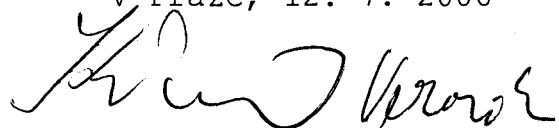
Předkládá: Veronika Káňová

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Janák, Th.D.

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně, na základě uvedené literatury.

V Praze, 12. 7. 2006

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Klára Králová', written in a cursive style.

Chtěla bych poděkovat Mgr. Jiřímu Janákovi Th.D, který mi umožnil docházet do Egyptologického ústavu v Praze, kde jsem mohla pracovat s unikátní cizojazyčnou literaturou, jenž by pro mě jinak byla nedostupná. Děkuji také za čas, který mi věnoval.

OBSAH

1. ÚVOD	5
2. VÝVOJ CHRÁMU	7
2.1. Předdynastická doba.....	7
2.2. Archaická doba.....	8
2.3. Stará říše	10
2.4. Střední říše.....	11
2.5. Nová říše.....	12
2.6. Třetí přechodná doba.....	14
2.7. Pozdní doba.....	14
2.8. Ptolemaiská doba.....	16
2.9. Římská doba.....	17
3. TYPOLOGIE CHRÁMŮ	18
3.1. Dům milionů roků.....	18
3.2. Dům zrození.....	18
3.3. Kiosek.....	18
3.4. Svatyně meret.....	19
3.5. Skalní chrám.....	19
3.6. Sluneční chrám.....	19
3.7. Údolní chrám.....	19
3.8. Zádušní chrám.....	20
4. SYMBOLIKA CHRÁMU	21
4.1. Symbolický význam jednotlivých částí chrámu.....	23
4.1.1. Ohradní zdivo.....	23
4.1.2. Pylony.....	24
4.1.3. Otevřené dvory chrámu.....	26
4.1.4. Soupová síň.....	27
4.1.5. Vedlejší místnosti a sklady.....	29
4.1.6. Obětní síň	30
4.1.7. Vnitřní svatyně.....	31
4.2. Celková symbolika chrámu.....	35
5. KNĚŽSTVO A CHRÁMOVÝ PERSONÁL	39
5.1. Získání kněžského titulu.....	39
5.2. Rituální čistota.....	40
5.3. Zasvěcení.....	42
5.4. Vrstvy kněží.....	43
5.5. Druhy kněží.....	46
6. KULT V CHRÁMU	54
6.1. Přinášení obětí.....	54
6.2. Chrámové obřady.....	56
6.2.1. Denní chrámový rituál.....	56
6.2.2. Chrámové svátky a slavnosti.....	59
7. ZÁVĚR	64
8. RESUMÉ	65
9. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	66
10. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	67

1. ÚVOD

Tato práce se zabývá významem chrámu ve staroegyptském náboženství. Chrám byl ve starověkém Egyptě nedílnou součástí náboženského života, neboť byl místem, kde se, jak Egyptané věřili, setkávaly tři dimenze, božská, lidská a zásvětní. Zároveň zpřítomňoval mytické místo, totiž prapahorek, který se na počátku světa jako první vynořil z pravodstva a na němž zahájil Stvořitel své dílo.⁶

Tato práce se nejprve snaží nastínit vývoj chrámu, neboť je důležité nahlédnout nejdříve na problematiku z historického úhlu pohledu, tedy sledovat vývoj chrámu od velmi primitivních staveb až po obrovské chrámové okrsky s polnostmi, početným personálem, hospodářskými budovami a majestátním ochranným zdivem. Text sleduje jednotlivé etapy historie starověkého Egypta a u každé se snaží charakterizovat chrámy vzniklé té které době. Jednotlivá období egyptských dějin tu jsou vylíčena velmi stručně, neboť nejsou předmětem této práce. Poté bylo nutné vyjmenovat jednotlivé druhy chrámů, které se ve starověkém Egyptě vyskytovaly.

Po historickém rozhledu následuje symbolika chrámu. Tato stěžejní kapitola celé práce se snaží popsat jednotlivé části chrámu a vykreslit co pro Egyptany symbolizovaly. Neboť každá část chrámu, který je často připodobňován ke kosmu, měla svůj symbolický význam a zpřítomňovala tak jeden z mýtů, kterých najdeme ve starověkém Egyptě mnoho. Například nejvýznamnější částí chrámu byla vnitřní svatyně, která symbolizovala pahorek stvoření, na kterém započal Stvořitel svou činnost.⁷ Poté bylo nutné osvětlit chrámovou symboliku jako celek. Jde zejména o logický systém obrazových scénérií, které se

⁶ Srov. Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 55

⁷ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 66-67

místo od místa lišily. Jedná se například o to, že některé reliéfy jsou zobrazovány pouze na jižní a některé pouze na severní straně chrámu, při východo-západním směřování osy chrámu. Chrám byl takto symbolicky rozdělen na dvě egyptské země, které daly vznik sjednocenému Egyptu.⁸

S každým chrámem byli vždy neodmyslitelně spjati kněží, kteří v něm vykonávali kultovní rituály. Text přibližuje jejich organizovanost, druhy kněžích a zmiňuje i ženy, které tuto funkci vykonávaly. Následuje samotný kult v chrámu. Jsou zmiňovány jak denní rituály, tak slavnosti a svátky, které se v chrámu slavili, obvykle za účasti egyptského lidu, když byla posvátná socha božstva vynesena před chrám mezi obrovské zástupů lidí.

⁸ Srov. Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994, 66-67

2. VÝVOJ CHRÁMU

Počátky stavby chrámu ve starém Egyptě je zahalen tajemstvím, tak jako i jiné aspekty egyptské civilizace a je velmi složité odlišit to, které znovu odkryté struktury měly charakter prvních chrámů. K dispozici máme pouze archeologické vykopávky, které nám na všechny naše otázky bohužel neodpoví, a vědci je uchopují každý svou vlastní teorií.

2.1. PŘEDDYNASTICKÁ DOBA (4500–3150 př.n.l)

Údajně nejstarší ruiny náboženské struktury v Africe se nachází v Nabta Playa², v jižním Egyptě 100km západě od Abú Simbelu. Jedná se o ruiny staré zhruba 6000–6500 let a byly objeveny mezinárodním archeologickým týmem vedeným Prof. Fredem Wendorfem (Texas-USA). Jednalo se o stojící kameny. Několik jich bylo postavených do řady, ty měly nejspíš význam v době letního slunovratu, ostatní kameny byly v létě a na podzim částečně pod vodou jezera, které zde v dávných dobách existovalo, což symbolizovalo nadcházející období dešťů. Zůstává však pouhou otázkou zda náboženství, které tu bylo uctíváno předcházelo uctívání kamenných fetišů a bohů, jak je tomu v Předdynastické době, či zda se jednalo o ojedinělou formu náboženství. To už nám zůstane zahaleno tajemstvím, faktem ale zůstává, že s měnícím se klimatem se mnohé obyvatelstvo, hlavně nomádské kmeny stěhují do údolí Nilu a tak vznikají stále nová kultovní místa.³

² Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 17-18

³ Srov. tamtéž

Nejnovější objevy hovoří o pěti chrámech, nejstarší datován kolem 3100 př.n.l., které byly nalezeny pod ruinami rozsáhlého chrámu ze Střední říše v Tel Ibrahim Awad ve východním cípu Nilské delty. Holandští archeologové vedeni Willem M. Haarlemem z Nizozemské společnosti pro archeologický výzkum v Egyptě tvrdí, že zemní plán nejstaršího chrámu se nepodobá žádnému, který byl doposud v Egyptě objeven, jelikož nejsou známe žádné objevy, kde by byl jeden chrám postaven na jiném. Našlo se zde okolo 1000 kusů rituálních objektů jako slonovinová socha, kusy keramického paviána, které byly objeveny v třetím nejstarším chrámu té oblasti. Vědci doposud ale nezjistili, jaké božstvo zde bylo uctíváno.⁴

2.2 ARCHAICKÁ DOBA (3100-2740 př.n.l.)

Do Archaické doby patří chrám v Nechenu či Hierakonpoli, dnes Kóm el-Ahmar. Soudobé vykopávky nám odhalují, že počínaje rokem 3500 př.Kr. byla Hierakonpolis nejspíš nejvýznamnějším osídlením v Nilském údolí a národní svatyní pro celý Horní Egypt. Archeologické průzkumy trvající od 80. let minulého století nám odhalují raný chrámový komplex se dvorem téměř 32 metrů dlouhým, kde stál sloup, který nesl symbol božstva, jenž zde bylo uctíváno. Jednalo se o ptačího boha, který byl v pozdější době ztotožňován s Horem. Na tomto místě byla nalezena také Narmerova „paleta“ nebo deska, zobrazující sokolího boha, který zde byl uctíván.⁵ Renée Friedman však poznamenává, že se snad mohlo jednat o první „politický“ dokument v egyptských dějinách zobrazující krále Narmera

⁴ Srov. Hellier, Ch.: *Unique Egyptian Temple Complex*, 2000
www.archaeology.org/0003/newsbriefs/egypt.html

⁵ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 17-18

(3100př.Kr.) jako sokola podrobující si nepřátelské vládce. Krom dvora je rozpoznatelná svatyně, která měla tři místnosti, dále tu existovaly dílny pro služebnictvo či dělníky a bylo nalezeno i množství rituálních předmětů.⁹

Nyní se přesuneme do Nilské Delt, kde se nacházelo centrum kultu Severního Egypta zvané Bútó, dnes pod názvem Tell el-Fara'in. Mělo symbolizovat protipól Hierakonpole na jihu země. Německý archeologický institut v roce 1983 odkryl ruiny nejstaršího osídlení v sedmi metrech pod zemským povrchem. Z výzkumu je patrné, že Bútó bylo v Archaické době (cca 3150-2700 př.Kr.) osídleno po dobu pětiset let. Keramika zde nalezená byla nepochybně ovlivněna stylem výzdoby, jaký v té době používal jih Egypta, to nejspíš utvrzuje teorii, že Dolní Egypt byl ovládnut Horním. David O'Connor dává náboženské struktury z této doby do souvislosti s „pevnostmi bohů“ popisovaných v nejstarších egyptských nápisech. Toto místo mělo funkci jakéhosi shromaždiště bohů-*shemsuher* zvaných „doprovod Horův“, konaly se zde významné kultovní a rituální slavnosti a snad i každoroční shromažďování daní, což činí tyto náboženské struktury nejen nábožensky, ale i mocensky důležité. V době Archaické byl sokolí bůh uctíván po celém území Egypta, snad proto, že byl spojován s tehdejšími vládci, právě on byl považován za jakési vtělení Hora.⁷

Další náboženské struktury byly nalezeny také v Abydu. Jsou datovány do prvních dvou dynastií Archaické doby. Tyto struktury již byly propracované, měly otevřené dvory a svatyně pravděpodobně obsahovaly posvátný pahorek, který měl symbolizovat akt stvoření.⁸

⁹ Srov. Friedman, R.: *Narmer's temple*, 2002

<http://www.archaeology.org/interactive/hierakonpolis/field/week1.html>

⁷ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 18-19

⁸ Srov. tamtéž, 18-19

2.3. STARÁ ŘÍŠE (2740-2180 př.n.l.)

Ve Staré říši vznikaly chrámy při pyramidových komplexech, dále pak sluneční chrámy a chrámy lokálních božstev. Při pyramidách pak vznikaly údolní chrámy u břehu Nilu a zádušní, kde se prováděly posvátné obřady za zesnulého krále. Zádušní chrámy byly nejprve staveny se severojižní orientací, ale od 4.dynastie byly všechny chrámy staveny s východo-západní orientací od vchodu. Za vlády krále Chufua ve 3. tisíciletí př.n.l. se ustálila struktura zádušního chrámu na tyto oblasti: vstupní hala, rozsáhlý dvůr se sloupy, uzavřená oblast zahrnující skladovací místnosti, místnosti se sochami krále a nakonec to nejdůležitější, vnitřní svatyně. Sluneční chrámy byly postaveny panovníky 5. dynastie v oblasti Memfidské nekropole a byly taktéž začleněny do pyramidového komplexu. Sluneční proto, že daná oblast byla doménou boha slunce Rea. Od chrámů pyramidového komplexu se příliš nelišily, obsahovaly opět údolní chrám spojený s hlavní strukturou přístupovou cestou, obydlí pro sloužící, místo pyramidy tu byl ale obelisk a samozřejmě východo-západní orientace chrámu. Lokální chrámy se od ostatních své doby odlišují pouze trošku odlišnou architekturou, jelikož nepodléhaly královskému standardu.⁹

⁹ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 20-21

2.4. STŘEDNÍ ŘÍŠE (2008-1759 př.n.l.)

Náboženské struktury, které vznikaly pak ve Střední říši byly povětšinou buď zničeny, nebo byly vestaveny do složitějších chrámových struktur vzniklých mnohem později.¹⁰ O jejich existenci jsme informováni pouze ze zlomků reliéfní výzdoby. Stavěny byly jak královské zádušní chrámy, tak i ty božské. Jedním z nejstarších chrámů z této doby, který se nám zachoval neponičen je zádušní chrám s hrobkou Nebhepetre Mentuhotepa (2061-2010 př.n.l.) nacházející se v Deir el-Bahri v Thébách.¹¹ Tato monumentální terasovitá stavba se stala vzorem pro několik pozdějších zádušních chrámů, jako je Hatšepsutin chrám. Významné stavby provedl také Senusret I. (1971-1926 př.n.l.). Byl prvním panovníkem Střední říše, který zahájil rozsáhlou stavební činnost od Deltý až po Elefantinu. V Thébách byla za jeho vlády postavena tzv. "Bílá Kaple", jejíž vnitřní dekorace svědčí o expanzi v užití hieroglyfů a je zářivým reprezentantem rozvoje umění ve Střední říši. Významný byl také jeho zádušní chrám v Lištu obsahující vnější a vnitřní část, která se táhne terasovitě dolů, kde byl chrám propojen s chrámem údolním. Rozvrstvení chrámu je velmi podobné u výše zmíněného zádušního chrámu Nebhepetre Mentuhotepa nacházejícího se v Deir el-Bahri v Thébách.

12

V této době se začíná stavět jako část chrámu sloupová síň (chrám Senusreta III. v Ezbet Rušdí ve východní části Nilské delty). Tři prvky chrámu: dvůr, sloupová síň a svatyně se staly od této doby základními rysy všech chrámů.¹³

¹⁰ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 20-21

¹¹ Vlčková, *Chrámová architektura střední říše*, Pražské egyptologické studie 4, 2006, 2-3, http://pes.ff.cuni.cz/pdf/pes4_vlckova.pdf

¹² Srov. tamtéž, 4-5

¹³ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 22-23

Egyptské oblasti, kde se stavělo v této době nejvíce byly jmenovitě Fajjúmská oáza, oblast kolem starověkých Théb, memfidský region, delta Nilu a Núbie. Ve Fajjúmské oáze se nacházelo velmi mnoho chrámových komplexů panovníků Střední říše. Za vlády Amenemheta III. byla postavena podivuhodná dvojité svatyně v Biahmu vzdálená od Fajjúmu asi 7km rozkládající se poblíž ochranné hráze na břehu jezera Birkit Kárún. Dochovaly se nám pouze pozůstatky kolosálních soch panovníka, které byly umístěny na podstavcích v místě, které bylo každoročně zaléváno vodou, tak se panovník každoročně symbolicky „vynořoval“ z pravodstva chaosu a splynul s bohem, stvořitelem světa Atumem.¹⁴ V Héliopoli nechal Senusret I. postavit novou svatyni zasvěcenou Reharachtejovi. V Núbii byly nalezeny v pevnosti Mirgisse pozůstatky chrámové stavby z doby 12. dynastie. Stavba byla ze sušených cihel, což bylo ve Střední říši obvyklé, pouze centrální kaple byla obložena pískovcem a obklopena pěti komorami.

Ze staveb Střední říše se toho příliš mnoho nedochovalo, protože později docházelo k výrazným přesunům stavebního materiálu z důvodu jeho nedostatku, proto byly starší stavby rozebírány a jejich součásti přemísťovány do jiných lokalit, např. Tanidy.¹⁵

2.5.NOVÁ ŘÍŠE (1539-1070 př.n.l.)

Dalo by se říci, že vývoj chrámu ve starověkém Egyptě dospěl k vrcholu právě v období Nové říše, počínaje vládou Amenhotepa III. z 18.dynastie. Byly stavěny fascinující

¹⁴ Srov. Vlčková, P.: *Chrámová architektura střední říše*, Pražské egyptologické studie 4, 6-7, http://pes.ff.cuni.cz/pdf/pes4_vlckova.pdf

¹⁵ Srov. tamtéž 6-7

chrámy jako v Dér el-Bahrí, Karnaku nebo Luxoru.¹⁶ Jednalo se o nákladné, velkolepé stavby postavené výhradně z kamene, které se skládaly ze vstupních pylonů, pak následoval otevřený dvůr, sloupová síň a nakonec samotná svatyně. V tomto základním standardu se stavěly i zádušní chrámy zemřelých panovníků té doby. Nejvíce chrámů během období své vlády vybudoval mocný panovník 19.dynastie Ramesse II. Jednalo se například o rozsáhlý chrám Amona v Karnaku, který do té doby neměl v Egyptě obdoby.¹⁷ Poslední velkolepé chrámy tohoto období, jako byl zádušní chrám v Medinet Habu, chrám boha Ptaha v Memfisu, Thovtův chrám v Hermopoli a Usirův v Abydu, byly postaveny Ramessem III. a zaznamenány v Harrisově Papyru.

Osa chrámů této doby následovala cestu slunce po obloze, to znamená, že chrámy byly stavěny východo-západním směrem. Z obrovské sloupové síně se prostor do vnitřku chrámu zužoval až k vnitřní svatyni, která stála na jakémsi pahorku a v níž byl umístěn naos, schrána odkud vycházela posvátná socha boha ven. Existovala tu ještě svatyně, ve které sídlila posvátná bárka božstva užívaná při svátcích. Architektura byla charakteristická také kolosálními sochami panovníka.¹⁸ Jan Assman o této době hovoří jako o tzv. „theokratickém feudalismu“, který je dle něj zřetelný z charakteru tehdejší egyptské krajiny s četnými chrámovými pevnostmi. Proto si tehdy mohli Egypťané svou zemi představovat jako jeden velký chrám.¹⁹

¹⁶ Srov. Dieter, A.: *Temples of the Last Pharaohs*, New York (u.a), 1999, 25

¹⁷ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 24-25

¹⁸ Srov. Dieter, A.: *Temples of the Last Pharaohs*, New York (u.a), 1999, 26

¹⁹ Srov. Assmann, J.: *Egypt, Theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 42-43

2.6. TŘETÍ PŘECHODNÁ DOBA (1070-730 př.n.l.)

Během třetí přechodné doby se země mocensky rozdělila na jižní a severní část. Na jihu vládli thébští velekněží a na severu Libyjská dynastie, která učinila jako svou rezidenci město Tanis. Tato přechodná doba byla charakteristická řídkou stavební činností zejména v okolí Tanidy, jako byl Amonův chrám vybudovaný Susennesem I. Styl staveb se úzce řídí stylem Nové říše. V té době dochází k expanzi egyptských stavebních prvků do Středomoří, obzvláště do Fénicie, na Kypr a do Palestině.²⁰

2.7. POZDNÍ DOBA (715-332 př.n.l.)

Následuje dobití Egypta Kušitskou dynastií (716-664 př.n.l.) pocházející z Núbie, která započala novou vlnu budování staveb především v oblasti Théb, v daleko menší míře se pak stavělo v městech Tanis, Memfis a na Filé. Tato dynastie se zabývala především opravami starších památek, pokud stavěla nové chrámy, tak především za krále Taharka, který nechal postavit chrámy v Kawě, Sanamu a Sudánu. Vždy se jednalo o kopie prototypů Nové říše, zdobení chrámů bylo vzato ze vzorů Staré říše. Z toho můžeme vycítit obdiv a respekt k dřívějším faraónům. Nicméně tato doba přinesla i funkční změny například kiosky byly stavěny uprostřed na dvoře před chrámem, nebo sousedící s přilehlým chrámovým průčelím či s jeho vnější zdí. Souviselo to také s faktem, že chrámové vstupy byly místem ke shromáždění davů laiků, které nebyly vpuštěny dovnitř. Někteří vědci, jako např. Bernard Bothmer, se domnívají, že touto dynastií končí

²⁰ Srov. Dieter, A.: *Temples of the Last Pharaohs*, New York (u.a), 1999, 29-30

poslední velká éra egyptského umění a stavebnictví co se týče kvality staveb.²¹

Následuje nadvláda dynastie ze Sais (664-525 př.n.l.), jejíž hlavní sídlo bylo v Deltě. Stavební činnost se tudíž soustředila převážně do této oblasti. Byly postaveny chrámy bohyně Nut a chrám Atuma právě v Sais, dále chrámy Ptaha a Apida v Memfidě. Chrámy v Deltě reflektují vzrůstající význam západních oáz, které byly přístupné z nových cest ze severu. Je velmi složité odhadnout charakteristický stavební styl této dynastie. V této době se pouze zvyšuje podlaha symbolizující prapahorek, sloupy v hypostylu byly velmi bohatě zdobeny. Dochází také ke změnám v sochařství. Sochy jsou tesány ze žuly nebo křemene, tmavá barva v nich evokovala monumentálnost. V této době dochází také k změnám v náboženství, které jakožto státní dogma bylo do této doby vztahem mezi panovníkem a bohy, ale nyní se přetransformovalo do lidové víry. Chrámy byly v té době užívány k léčení nebo jako sídla věstců. Vzrostla obliba také v kultu posvátných zvířat a jejich mumifikaci, obrázky božstev vstoupily do soukromé domény domovů.²²

Následuje období 28. až 30. dynastie (525-343 př.n.l.). Panovníci této doby žili v obavách z neustávajících perských útoků. Budovali se mohutnější hradby okolo chrámů, to mělo také manifestovat všemohoucnost božstva. Zdivo bylo stálejší a pevnější než původní. Stavební činnost se soustředila hlavně v severovýchodním cípu Delty. Umění té doby je charakteristické vystupujícím až trojdimenzionálním reliéfem. Objevuje se v Sebennytu a Bubastidě. Také u kiosku se začala stavět střecha ze dřevěných trámů.²³

Poté přichází období perské nadvlády a makedonská dynastie (343-304 př.n.l) Perský král Dáreios I. postavil

²¹ Srov. Dieter, A.: *Temples of the Last Pharaohs*, New York (u.a), 1999, 43-44

²² Srov. tamtéž, 62-63

²³ Srov. Dieter, A.: *Temples of the Last Pharaohs*, New York (u.a), 1999, 94-95

chrám v Hibidě v oáze Kharga, jímž napodoboval egyptský styl.²⁴ Také Alexandr Veliký postavil chrám bohyně Esety v Alexandrii taktéž ve faraónském stylu.²⁵

2.8. PTOLEMAISKÁ DOBA (332-30 př.n.l.)

Po Alexandru Velikém nastupuje na trůn dynastie Ptolemaiovců, kteří postavili velké množství chrámů po celém Egyptě. Jedná se o komplexy, z nichž se nám zachovalo nejvíce. V této době bylo v Egyptě vybudováno okolo padesáti středně velkých i rozsáhlých chrámových komplexů a kromě chrámu boha Usira v Tabosiridě a chrámu Antova v Tanidě se veškerá stavební aktivita soustředila v Horním Egyptě. V tomto období se začínají stavět chrámy ve stylu řecko-římském, což je zřetelné na ruinách Esetina chrámu v Behbeit el-Hagar v Deltě, ale díky vzdoru kněžstva Ptolemaiovců opět začali stavět podle tradičního faraónského stylu. Tradiční staroegyptské náboženství se staví výrazně proti řeckému vlivu a uzavírá se do sebe, proto pravý klíč k němu vlastní již pouze kněžská elita.²⁶

Chrámy tohoto období jsou charakteristické mohutnými zdmi uvnitř chrámu, které zdůrazňují vnitřní uzavřenost, a na druhou stranu také vznešenými kolonádami spadajícími do vnějších struktur chrámu. Uvnitř se nacházela svatyně s posvátnou bárkou, která byla ze tří stran obklopena kaplemi. Vnitřek chrámu byl zahalen temnotou.²⁷ Během Nové říše se obvykle dvůr nacházel před samotnou stavbou, ale v ptolemaiské době dochází ke změně. Dvůr obklopuje chrám

²⁴ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 28-29

²⁵ Srov. Dieter, A.: *Temples of the Last Pharaohs*, New York (u.a), 1999, 94-95

²⁶ Srov. Dieter, A.: *Temples of the Last Pharaohs*, New York (u.a), 1999, 143; srov. také Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 26-27

²⁷ Srov. Dieter, A.: *Temples of the Last Pharaohs*, New York (u.a), 1999, 145-146

ze všech stran.²⁸ Uvnitř chrámu se nacházejí chodby, které oddělují jednotlivé části chrámu podle soustředěného principu, jako tomu je v chrámu boha Hora v Edfú. Došlo k tomu hlavně proto, že náboženství této doby ovládal strach před profanací.²⁹ Opět se v architektuře objevují obelisky a kolosální sochy.³⁰

2.9.DOBA ŘÍMSKÁ (30 př.n.l.-313 n.l)

Následuje doba, kdy římská mocnost ovládla Egypt. Římské přijetí egyptských principů bylo velmi úspěšné a zanedlouho byli jejich vládci zpodobováni jako faraóni.³¹ Některé chrámy byly zrenovovány, jako Esetin na ostrově Filé, byla postavena i řada nových jako byl chrám v Esně, jehož vzorem byl Ptolemaiský chrám v Dendeře. Tyto chrámy byly zdobeny, aby vyvolávaly dojem, že jsou o mnohá staletí starší. I přes tuto veškerou snahu docházelo k protlačování řecko-římských kultů božstev a postupnému úpadku kultů v egyptských chrámech, což vedlo až k jejich konečnému zániku po přijetí křesťanství Římskou říší.³²

Stavební činnost byla soustředěna hlavně v okolí Alexandrie, kde vyrostlo mnoho chrámů v římském stylu s prvky faraónských chrámů. Byl to například chrám bohyně Esety v Luxoru. Pak vznikaly stavby na Elefantině a Filé, kde si nechal postavit chrám sám Aurelius Augustus. Žádné rozsáhlejší chrámové celky, které by stály za bližší pozornost však v této době nevznikaly.³³

²⁸ Srov. Dieter, A.: *Temples of the Last Pharaohs*, New York (u.a), 1999, 147-148

²⁹ Srov. Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 48-49

³⁰ Srov. Dieter, A.: *Temples of the Last Pharaohs*, New York (u.a), 1999, 150-151

³¹ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 26-27

³² Srov. tamtéž, 28-29

³³ Srov. Dieter, A.: *Temples of the Last Pharaohs*, New York (u.a), 1999, 226

3. TYPY CHRÁMŮ

3.1. DŮM MILIONŮ ROKŮ

Tento název nesl chrám velmi rozšířený v období Nové říše. Jednalo se o místo, kde splýval zádušní kult zemřelého panovníka s kultem některého z bohů, byl jím především Usir nebo Amon. Celý název je odvozen od symbolické scény, kdy bohové králi předávají věčnou vládu. Stavby podobného typu se nacházely především na západním břehu Nilu v Thébách (Ramesseum, chrám v Dér el-Bahrí).

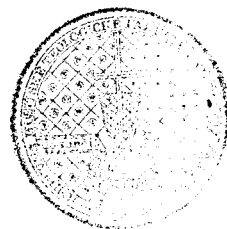
3.2 DŮM ZROZENÍ (koptský název „mamisi“)

Jedná se o nevelký chrám, na jehož stěnách bývá znázorněno zrození mladého boha. Tento chrám byl obvykle součástí většího kultovního komplexu, kde byli uctíváni jeho rodiče. Kult mladého boha byl často spojován s uctíváním mladého panovníka a s obnovou království jeho nástupem na trůn.

3.3 KIOSEK

Jde o malý otevřený typ chrámu, v jehož stínu mohla spočinout bárka nesoucí sochu či portrét božstva během procesní cesty. Jeden z nejslavnějších je Traianův kiosek u Esetina chrámu na Fílé.³⁴

³⁴ Srov. Verner, M.: *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*, Praha 1997, 234-235

3.4 SVATYNĚ MERET

Svatyně tohoto typu jsou nám bohužel známy pouze z písemných pramenů, nikoli z archeologických objevů. Tyto stavby mají pocházet z 4.-6.dynastie. Nejspíš zde byl uctíván panovník ztotožněný s Reem a snad i bohyně Hathor. Údajně stály poblíž pyramidových komplexů.³⁵

3.5 SKALNÍ CHRÁM

Již dle názvu se jedná o strukturu zcela nebo z části vytesanou ve skále. Lze se s ním setkat ve skalních masivech Horních Egypta, v Núbii a na Sinaji (chrám bohyně Hathor z 12.dynastie dnešní Serábit el-Chádimu).

3.6. SLUNEČNÍ CHRÁM

Chrámů tohoto druhu vznikaly kolem 5.dynastie především u pyramidových komplexů. Nejvýznamnější centrum slunečního kultu byla v té době Heliopolis. Písemné prameny se zmiňují o šesti chrámech tohoto typu, ale objeveny byly pouze dva, a to v oblasti Abúsíru. Typickým rysem chrámu byl obelisk na jehož úpatí ležel oltář. Sluneční chrám postavil pak mnohem později i monoteistický panovník 18.dynastie Achnaton v oblasti dnešní Amarny.

3.7. ÚDOLNÍ CHRÁM (dolní)

Údolní chrám tvořil jakýsi monumentální vchod do královského pyramidového komplexu, ve skutečnosti šlo však o jakési přístaviště, kde končil umělý vodní kanál

³⁵ Srov. Verner, M.: *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*, Praha 1997, 234-235

spojující pyramidový komplex se samotným Nilem. Byla zde tedy přístavní rampa, kaple se sochami krále, skladištní místnosti apod. Před chrámem se odehrávaly některé rituály spojené s královským pohřbem.³⁶

3.8. ZÁDUŠNÍ CHRÁM (horní, pyramidový)

Tato stavba byla po smrti panovníka místem jeho posmrtného kultu, umístěna obvykle v blízkosti králova hrobu. Původně zahrnovala otevřený dvůr, kapli se sochami zemřelého a obětní místnost s nepravými dveřmi, později i sklady. Počátky tohoto chrámu údajně sahají až do Archaické doby (cca 3150–2700 př.Kr.). Během Střední říše kultovní funkce zádušních chrámů slábla, v Nové říši pak tyto chrámy nebyly stavěny u hrobek, ale na místech obvykle velmi vzdálených. Často se pak stávalo, že zde splynul kult zemřelého krále s kultem některého z místních božstev a pak se z něj stal výše jmenovaný „Dům milionů roků“³⁷

Je otázkou, jestli lze rozdělovat božské a zádušní chrámy. Egypťané sice užívali pro božské chrámy název „domy bohů“ a pro zádušní „domy milionů let“, ale žádný z chrámů neměl vyhraněnou funkci ani symboliku, dalo by se říci, že byly všechny chrámy svým systémem totožné, jelikož král se po smrti stal dle víry Egypťanů bohem.³⁸

³⁶ Srov. Verner, M.: *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*, Praha, 1997, 234-235

³⁷ Srov. tamtéž, 236-237

³⁸ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 24-25

4. SYMBOLIKA CHRÁMU

Snad nikde jinde na světě nenajdeme v celé historii lidstva takové náboženské stavby, které by tak perfektně fungovaly jako modely celého světa a kosmu, tak jako je tomu ve starém Egyptě.³⁹ Egyptské chrámy byl od první dynastie po dobu Ptolemaiskou nazývány *ḥwt-ntr* (hewet necer), neboli „ příbytek boha“. Pro chrám byl užíván také výraz *pr*, což je velmi obecné označení, které může označovat jak domácnost prostého obyvatele Egypta, tak sídlo boha, proto se přikláníme spíše k prvnímu pojmu, ve kterém se zračí i kultické pozadí chrámu jako takového.⁴⁰

J.Assmann se zmiňuje o Egyptě jako o chrámu celého světa (*mundi totius templum*), neboť mezi Egyptany panovala představa úzkého soužití lidí a bohů.⁴¹ Již dávno před sjednocením Egypta byla tato posvátná místa chápána jako určitý prostředník mezi světem lidí a sférou bohů. Spojovala dávnou minulost se vzdálenou budoucností, dokázala v sobě sjednotit realitu s mýty v jedno. Byla to místa, kde vládl zcela jiný čas než venku.⁴² Texty Pozdní doby ukazují, že chrámy v Egyptě hrály velmi důležitou roli.⁴³ Jednalo se v podstatě o obrovské mašinerie, jejichž hlavní úkol tkvěl v dodržování rituálů každoročně se opakujících, což souviselo s cyklickým chápáním času a neustálou obnovou řádu na zemi. Rituály tedy sloužily nejen bohům, ale i lidu.⁴⁴ V Egyptě se nacházelo obrovské

³⁹ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 81

⁴⁰ Srov. Spenser, P.: *The Egyptian Temple*, Redwood Burn, Trowbridge, 1984, 17-18

⁴¹ Srov. Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 29-30

⁴² Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 81

⁴³ Srov. Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 29-30

⁴⁴ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 81

množství chrámů, tedy i božstev, odtud představa Egypta jako jediného chrámu uprostřed profánního světa.⁴⁵

Chrámů měly kromě kultovního i hospodářský význam, vždyť podle egyptských představ bohové sídlili na zemi a obývali své chrámů jako hospodáři, vlastníci půdy, která k chrámům patřila, neboť většinu země vlastnily právě chrámů. Neplatily daně a král je zahrnoval dary, nicméně také disponoval jejich majetkem. Stát a církve ve starověkém Egyptě byla totéž. Svědčí o tom také role krále jako nejvyššího kněze a slavení korunovace krále v chrámech, během níž král předstupoval před bohy země.

Chrámové okrsky, zahrnující příbytek boha vypadaly jako opevnění skládající se z hradeb a věží. Pylony a hradby tak vévodily ploché krajině a v okolí chrámů se tvořily sídelní aglomerace, jakási města v dnešním významu, jako tomu bylo ve středověku v okolí hradů. Pro Egyptany bylo poctou smět bydlet přímo u příbytku božstva.⁴⁶

⁴⁵ Srov. Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 29-30

⁴⁶ Srov. Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 29-30

4.1. SYMBOLICKÝ VÝZNAM JEDNOTLIVÝCH ČÁSTÍ CHRÁMU

4.1.1 OBVODNÍ ZDIVO CHRÁMU

Mohutné majestátně se do dále tyčící zdivo chrámu nejen vytyčovalo posvátné území chrámu, ale mělo celý chrámový okrsek chránit i během války. Bylo většinou postaveno ze sušených hliněných cihel, občas zpevněné dřevem, nebo rákosím. Na vrcholku tohoto masivního opevnění se pak nacházelo cimbuří, které bylo místy vybavené i střílnami.⁴⁷

Na venkovním zdivu chrámu bylo obvykle zobrazováno přivázení zajatců bohu nebo hon na divokou zvěř. Tyto reliéfní scény měly za úkol zastrašit zlé síly. Proto jsou také postavy bohů a krále vyrývány mnohem větší, než uvnitř chrámu. Tato velikost je dána nejen velikostí obvodního zdiva, ale zobrazení postav božstev a krále v abnormálních velikostech mělo vzbudit údiv u obyvatelstva a cizinců. Chrámový vchod byl vhodnou oblast pro propagaci osob náboženského i národního významu. Zobrazení na zdech mělo vyzdvihnout krále, kteří daný chrám vybudovali.⁴⁸

Symbolicky měly zdi představovat prvotní praoceán Nun. O tom svědčí místy vydutý a vypouklý reliéf symbolizující vlny praoceánu, ze kterého vše povstalo.⁴⁹

⁴⁷ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 56-57; srov. také Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 42-43

⁴⁸ Srov. Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994, 40-41

⁴⁹ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 56-57; srov. také Shafer, B.: *Temples of Ancient Egypt*, London, 1998, 5-6

4.1.2. PYLONY

Není dodnes zcela jasné kdy přesně pylony vznikly. Jisté ale je, že během Střední říše se staly typickou součástí chrámového okrsku. Stavěly se především z kamene, za Ptolemaiovců pak z cihel.

Velikost a masivnost těchto staveb měla důležitou symbolickou roli zahánět zlo a chaos okolního světa. Stejnou myšlenku obsahují také reliéfy na pylonech, které obvykle zobrazovaly krále porážející nepřátele. Symbolicky můžeme chrápat také tvar této stavby. Připomíná totiž hieroglyf znamenající obzor neboli „*achet*“. Jedná se o místo, kdy se slunce noří do něčeho neznámého a posvátného, což byl podle Egyptanů chrám, který měl symbolizovat skrytou dráhu slunce poté, co se vnořilo do *achetu*, nebo také *achet* samý.⁵⁰ Důkazem, že Egyptané takto chrám opravdu chápali, jak zmiňuje Jan Assmann, je obsažen v textu, který měl přednášet kněz při otevírání dveří svatyně během ranního rituálu. Kněz v něm prosil boha, aby přišel v míru a spojil se svým domem, svým velkým obzorem (*achetem*) na zemi. Stejně tak ranní píseň z Edfú mluví o Hathoře jako o té, která se snáší z nebe, aby vstoupila do *achetu* svého *ka* na zemi. Assmann tak mluví o chrámu jako o *achetu* (horizont) na zemi, který je obrazem nebeského *achetu*.⁵¹

Hieroglyfická značka pro „horizont“ zobrazuje dva kopce uprostřed kterých leží sluneční kotouč, je to místo, do kterého se slunce objevuje, nebo v něm mizí. Horizont v sobě nese myšlenku jak východu, tak i západu slunce a byl strážěn od pradávna *Akerem*, dvojitým lvem, božstvem, které strážilo oba konce dne. Toto dvojité božstvo bylo zpodobováno nejčastěji lev s hlavou na obou koncích.

⁵⁰ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 60-61

⁵¹ Srov. Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 52-53 a 58-59

V Nové říši byl *Horemachet* bohem vycházejícího a zapadajícího slunce a je různě zpodobován jako dítě, sokol, nebo spíše jako lví sfinga. Velká sfinga v Gize se zdá být přesně jako Hor na horizontu. Leží mezi dvěma pahorky gigantického achetu, kterými jsou pyramidy Chufua a Rachefa. Reliéfní scéna na slavné kamenné desce se sfingou je Tutmose IV. zobrazen jako dává obětiny dvou sfingám-dvojčatům, které representovali dva aspekty jednoho boha-Hora na horizontě. Hieroglyf má zobrazovat kromě slunečního kotouče také oheň a teplo.

Podle nápisů v chrámu v Edfú byly obě věže pylonu ve skutečnosti přirovnávány k bohyním Eset a Nebhet, které mají probouzet slunečního boha svítícího na horizontu. Socha boha byla někdy ukazována lidem ze střechy mezi dvěma pylony. Termín pro toto zjevení *chauej* se shodoval s aktem, kdy slunce vychází nad horizont. ⁵²

V chrámu se do jisté míry střetává svět života, smrti i svět bohů. Přístup do všech tří částí byl však omezen podobně jako byl omezen přístup do chrámu samého. Prostý lid snad směl pouze na dvůr chrámu, ale i to je předmětem sporů mezi egyptology. K božstvu dovnitř se mohli přiblížit pouze ti „vyvolení“ z řad kněžstva, jejichž sociální status byl často spojován se střeženým tajemstvím. Dveře chrámu střežili tzv. „strážci bran“, kteří jsou často vyobrazeni tmavě, s berlou v ruce a s dlouhými vlasy. Podle egyptských představ byly i po smrti bariéry, kterými musel zemřelý projít. Byly to nejprve jednoduché dveře *3w*, jako jsou dveře oblohy, dveře nebe, právě dveře horizontu a pak velké dveře, skrze něž se vešlo přímo do podsvětí. Texty rakví obsahují nespočet proseb za to, aby zemřelý mohl vejít a odejít jako blažený zemřelý, neboli „*ach*“.⁵³ Tito „*achu*“ se ve svém kosmickém aspektu zjevují na noční obloze

⁵² Wilkinson, R.: *Reading Egyptian Art*, London, 1992, 134-135

⁵³ Leprohon, R. J.: *Gatekeepers of This and Other World* in JSSEA 24, Toronto, 1994, 79-82

v podobě cirkumpolárních hvězd, které se věčně podílejí na nebeském cyklu. Blaženým zemřelým se člověk stával až po průchodu horizontem.

Sám horizont byl chápán jako oblast, jež má brány, cesty a rozpíná se do světových stran, podobně tomu bylo i u nebe a podsvětí. *Achet* je místem mezi nebem a zemí, ale je umístován především na nebe samotné. Právě z něj po své noční pouti vychází slunce z podsvětí na nebesa. V Textech pyramid je *achet* spojován především s východním obzorem, se západním v rámci symetrie a duality až později. Sloužil tedy jako vstup a východ z podsvětí, byl chápán jako místo úsvitu a zrození. Nebyl pouhou bránou, ale spíše krajinou ve které existuje brána, tedy oblastí, kde se slunce nachází těsně před východem a těsně po západu. Je to doba, kdy slunce ještě není vidět na obloze, nebo již zapadlo, ale jeho záře zaplňuje celý horizont.⁵⁴

4.1.3. OTEVŘENÉ DVORY CHRÁMU

Dvůr za pylony byl obvykle obklopen sloupovou kolonádou. Pouze tento dvůr byl přístupný veřejnosti, ale jen během chrámových slavností. Lid se zde měl možnost setkat s oblastí posvátna, kterou chrám představoval.⁵⁵

Od Nové říše byly vnitřní zdi chrámu zdobeny scénami zobrazujícími zničení nepřátel. Ačkoli tyto scény zobrazují skutečné nepřátele, motiv je symbolický, reprezentují totiž chaos a neřád, které ohrožovaly egyptskou společnost a stabilitu kosmu jako takového. Zobrazení destrukce těchto nepřátel v sobě obsahuje také vojenské vychloubání v této oblasti, proto porážka chaosu a ustanovení řádu a harmonie

⁵⁴ Srov. Janák J.: *Ibis na obzoru* in Pražské egyptologické studie 2, 59-60, <http://pes.ff.cuni.cz/pdf/PES2-2003-janak.pdf>

⁵⁵ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 62-63

na zdech měl garantovat bezpečnost a klid uvnitř příbytku boha.⁵⁶

Vědci jako Dieter Arnold a Helmut Brunner studovali výzdobu mnoha chrámů a přišli na to, že umístění jednotlivých reliéfních scén mělo často co do činění s funkcí jednotlivých místností a oblastí chrámu. V této části chrámu se na zdech objevuje hieroglyf *rechejet* symbolizující obyvatelstvo Egypta, které je zde zobrazeno s roztaženými rukama vznášící prosby k místům se znakem krále. Tyto značky pro lid snad měly značit místa, kde se lid shromažďoval.⁵⁷ Lid do těchto míst přicházel s prosbami nebo žalobami k sochám bohů a králů, které byly této oblasti vztyčovány.

Sochy byly pro Egyptany velice významné, jelikož po smrti krále se mohly stát potencionálními hostiteli jako duše, která v nich mohla podle víry sídlit. Sochy na vnějším dvoře však nebyly pouze královské, jednalo se i o dvořany, kteří si svou přítomností chtěli zajistit podíl na magických rituálech v blízkosti bohů. Pro lid, který sem měl přístup to byli prostředníci mezi světem lidí a bohů.⁵⁸

4.1.4. SLOUPOVÁ SÍŇ (HYPOSTYL)

Sloupová síň následovala po otevřeném dvoru a kromě samotné procesní cesty, která tvořila hlavní osu chrámu končící v nejvnitřnější svatyni, byla celá vyplněna sloupy. Sloupová síň nesloužila k tomu, jak by se zdálo, aby znemožnila průhled prostého lidu dovnitř, ale měla čistě symbolický význam, neboť sloupů potřebných k udržení střechy chrámu by bylo zapotřebí téměř o polovinu méně, než kolik jich Egyptané stavěli. Podle mytologie bylo totiž

⁵⁶ Srov. Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994, 67-68

⁵⁷ Srov. tamtéž, 67-68

⁵⁸ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 62-63

nebeské království odděleno od země právě kosmickými sloupy. Sloupy také symbolizovaly vegetaci, která vyrašila z močálů okolo pahorku stvoření, což byla symbolicky vnitřní svatyně. Právě díky tomu mají na sobě zobrazeny papyry či jiné rostlinné motivy. Kromě papyrové houštiny byla při dolním okraji dřívů sloupů vyrývána vlnovka znázorňující vodu což mělo zdůraznit představu, že sloupy jako rostliny vyrůstají z nilské bažiny.⁵⁹

V dolní části sloupů pak ještě najdeme kromě rostlinných motivů zobrazené také postavy nesoucí obětiny, většinou produkty bažiny a polí, směrem k božímu příbytku ve vnitřní části chrámu. U těchto nosičů, si můžeme povšimnout, že byly vymalovány zeleně nebo modře, což jsou barvy plodnosti.⁶⁰ Jedná se o procesí nilských bohů, personifikace plodnosti země, směřující do vnitřku chrámu.⁶¹ Najdeme tu také zobrazení krále, předkládající obětiny a pečující o potřeby božstva. Králův obličej je jako obličej nilských bohů zobrazován směrem dovnitř chrámu, pohled uctívaného božstva chrámu zase ven.⁶² Strop je pak zdoben hvězdami nebo astronomickými zobrazeními.⁶³

Mnoho chrámů, stojících na posvátných místech v okolí Nilu byly každý rok zatopeny stoupající řekou. To zpřítomňovalo okamžik stvoření na počátku světa⁶⁴, neboť podlaha chrámu se postupně zvedala, strop se snižoval a v místě vnitřní svatyně byl vytvořen jakýsi pahorek, který symbolizoval prapahorek stvoření, ze kterého podle egyptské víry vše pochází.⁶⁵

⁵⁹ Srov. Verner, M.: *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*, Praha 1997, 227; srov. také Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 62-63

⁶⁰ Srov. Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994, 68

⁶¹ Srov. Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 50-51

⁶² Srov. Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994, 67-68

⁶³ Srov. Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 50-51

⁶⁴ Srov. Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994, 66

⁶⁵ Srov. Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 50-51

V Egyptské architektuře můžeme rozlišit více jak 30 odlišných druhů sloupů a většina z nich byla pouze z jediného kusu kamenného bloku.⁶⁶

4.1.5 VEDLEJŠÍ MÍSTNOSTI A SKLADY

Po sloupové síni následuje mnoho dveří, které vedou do vnitřních a zároveň nejposvátnějších struktur chrámu. Měly povrch zdoben nápisy a často jim byla dávana i jména, jako těm v Karnaku. Symbolizují nové prahy a zároveň bariéry, proto otevřením všech dveří byly překračovány všechny hranice a otevíralo se samo nebe. Falešné dveře pak měly být přímo cestou do božského světa. Přicházelo skrze ně ka zemřelého panovníka aby se nasýtlo se obětinami.

Termín ka bývá v hieroglyfickém písmu zapisován znakem představujícím dvě vzpřímené paže, nejspíš se jedná o paže dávající potravu živým a obětiny zemřelým. Pravděpodobně se tento pojem vztahuje na ka panovníka.⁶⁷ Jedná se o jakéhosi nositele a zabezpečovatele života. Ka je síla, která se rodí spolu s člověkem a po smrti se od něj odděluje, je předávána z boha na boha, z boha na člověka a z otce na syna. Ka je to jakási životní síla pojící každého se Stvořitelem. Je v něm obsažen také aspekt plození a zabezpečení života na zemi i v zászvětí.⁶⁸

Na dosah od vnitřní svatyně se nacházely místnosti a sklady, kde bylo uchováváno kultické nářadí, jako kadidlo, oblečení pro sochu božstva atd.

Důležitou místností byla také kaple s posvátnou bárkou, která se nacházelo poblíž samotné svatyně.⁶⁹ Posvátná bárka, neboli *hnw*, hrála důležitou roli v egyptském

⁶⁶ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 65-66

⁶⁷ Srov. Janák, J.: *Pojmy Ba a Ka ve staroegyptském náboženství* in *Religio VIII.*, 1/2000, 18-19

⁶⁸ Srov. tamtéž, 20-21

⁶⁹ Srov. Zuhdí, O.: *Seti's temple at Abydos* in *KMT Modern Journal of Ancient Egypt*, vol. 8, 2/1997, 44-45

náboženství odnepaměti. Sluneční bůh měl podle egyptských představ cestovat nebem ve dne a podsvětím v noci právě takovouto posvátnou bárkou. Od dynastických dob byl model bárky uchováván v chrámu a v době svátků vynášen ven na ramenou kněží. V něm byla, ve svatynce bárky, umístována kultovní socha božstva chrámu. Bárka byla vynášena během svátků jako byl Opet a svátek Údolí, které se slavily v Thébách.⁷⁰ Během některých svátků byla bárka přenesena na palubu normální lodi, během jiných byla při procesích nesena po souši. Až od Nové říše byla umístována ve speciální místnosti přímo před svatostánkem.⁷¹

4.1.6. OBĚTNÍ MÍSTNOST

Obětní síň byla místností ležící přímo před vnitřní svatyní. Byly zde umístovány obětiny.⁷² Obětiny pro Egyptany symbolizovaly dle mýtu „oko Horovo“ a zároveň úzce souvisely s „maat“, neboli řádem.

Bůh Hor representoval pozitivní a konstruktivní síly vesmíru a jeho oko hrálo hlavní roli v mýtu, v němž proti sobě bojoval právě Hor a Sutech, bůh ztělesňující zlo chaos. Při boji se Sutech zmocnil Horova oka, zničil ho a odhodil. Bůh moudrosti a magie Thovt našel oko a zase ho vyléčil. Oko bylo nazváno **wedjat** a stalo se symbolem znovuzrození řádu. Hor měl pak podle mýtu přinést své uzdravené oko svému mrtvému otci, který ho pozřel jako obětinu, což znamenalo, že byl povolán k životu. Odtud se oko Horovo stalo garantem života a jeho regenerace. Obětiny, které jsou nazvány „Oko Horovo“ se pak měly podílet na udržování života. Tento aspekt může vysvětlovat

⁷⁰ Srov. Redford, D. B.(ed.): *A Guide to Egyptian Religion*, Oxford University Press, New York, 2002, 329-331

⁷¹ Srov. Verner, M.: *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*, Praha 1997, 353-354

⁷² Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 65-66

obětiny jako božskou substanci, což vede k předpokladu, že podle víry docházelo transsubstanciací hmotných obětín.

Obětiny také úzce souvisely s konceptem *maat*, protože pomáhaly bohům nastolit řád a také ho udržovat. Bohyně Maat, dcera Stvořitele reprezentuje řád na kosmické úrovni, řádné vycházení a zapadání Slunce, Měsíce a hvězd, pak i dodržování práva a pravidel ve společnosti. Obětiny měly tedy upevnit řád světa proti zlým silám chaosu. Předkládání obětín bohům mělo podpořit božstva v upevňování řádů a boji proti chaosu. Obětiny jako takové se skládaly ze dvou částí. První byla složena z „dobrých a čistých věcí“, které udržovaly božstvo při životě a druhá měla representovat ničivé síly například zvířata zasvěcená Sutechovi, jako byl hroch, krokodýl nebo gazela, které ohrožovaly řád kosmu. Obětiny se předkládaly také mrtvým, které měly oživit zpět k životu.

V obětní síni se nacházely také oltáře. Oltáře mohly mít mnoho podob, ale většinou se jednalo o čtvercové obětní bloky, zdobené po stranách především postavou krále, který se uklání před božstvem.⁷³

4.1.7. VNITŘNÍ SVATYNĚ

Vnitřní svatyně byla nejposvátnějším místem chrámu a obydlím pro božstvo. Byla určena k uchování kultovní podoby božstva, nejčastěji sochy. Svatyně byla obvykle situována v zadní části samotné stavby a na konci nejdůležitější procesní cesty vedoucí od otevřeného dvoru přes sloupovou síň až do vnitřku chrámu. Schrána (naos), kterou svatyně obsahovala, byla určena k umístění sochy božstva. Socha

⁷³ Srov. Redford, D. B.(ed.): *A Guide to Egyptian Religion*, Oxford University Press, New York, 2002, 79-80; srov. také Shafer, B.: *Temples of Ancient Egypt*, London, 1998, 24-25

byla buď ze zlata, nebo ze stříbra zdobena drahokamy.⁷⁴ V egyptském pojetí to nebyl jen obrazem těla, ale tělem boha samotného, dává tedy bohu hmotnou podobu. Socha se nevyrábí, ale „rodí se“. Sochař je tedy „ten, který oživuje“. Bůh pak sestupuje do svého obrazu na Zemi v podobě ba.⁷⁵ Jan Assmann V této souvislosti mluví o „přebývání bohů ve svých obrazech“. Bůh se pak v podobě svých zobrazení může účastnit kultu, právě v kultu se totiž uskutečňuje boží přebývání v chrámu.⁷⁶ Navštívit svatyni bylo umožněno pouze králi nebo nejvyššímu knězi. Stěny bývaly zdobeny scénami obětování a denního rituálu.⁷⁷

Svatyně jako taková měla podle egyptských představ symbolizovat pahorek stvoření.⁷⁸ Mýtů o stvoření světa bylo hned několik. Nejznámější pochází z Heliopole, Hermopole a Memfidy.

Kosmogonie Heliopole popisuje dobu, kdy ještě neexistovala obloha, země, lidstvo ani bohové. Na počátku tedy nebylo nic. Pravodstvo Nun chápali Egypťané negativně i pozitivně. Negativně proto, že je bez hranic, je nekonečné a chaotické. Pozitivní proto, že v sobě mají jakousi sílu, pnutí k bytí, které vedlo k vynošení řádu z pravodstva v podobě boha Atuma sedícího na prapahorku⁷⁹, který byl původním prvkem, ze kterého vše povstalo. Atum v sobě zahrnoval jak absolutní bytí tak absolutní nebytí a byl iniciátorem vzniku světa.⁸⁰ Stvoření bylo vlastně aktem zrození, což se v mysli Egypťanů spojovalo s každoročními

⁷⁴ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 70-71; srov. také Verner, M.: *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*, Praha 1997, 418-419 a 308-309

⁷⁵ Výraz ba byl chápán jako projev božstva nebo jeho moci, jde však také projev plného bytí, nikoli jedné ze složek. Ba byl často zobrazován jako pták benu, neboli „fénix“- Srov. Janák, J.: *Pojmy Ba a Ka ve staroegyptském náboženství* in *Religio VIII.* 1/2000, 15-16

⁷⁶ Srov. Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 60-65

⁷⁷ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 70-71; srov. také Verner, M.: *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*, Praha 1997, 418-419

⁷⁸ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 66-67

⁷⁹ Srov. Redford, D. B.(ed.): *A Guide to Egyptian Religion*, Oxford University Press, New York, 2002, 247-248

⁸⁰ Srov. Raymond, E.A.E.: *The Mythical Origin of the Egyptian Temple*, New York, 1969, 59-60

blahodárnými záplavami Nilu.⁸¹ Bůh Atum měl nejdříve stvořit Zemi a teprve později pak živé bytosti, z nichž první samozřejmě bohy.⁸² První stvoření bohové byli dvojčata Šu a Tefnut, jež Atum stvořil ze svých slin a semene. Tefnut byla ženský princip a Šu pak mužský. Z jejich vztahu vzešel Geb a Nut, personifikace země a oblohy. Z tohoto páru vzešel Sutech, symbolizující chaos a Usir, spojovaný s řádem. Ještě tu byly jejich sestry Eset a Nebhet. Eset, která se stala manželkou Usira, a Nebhet, manželka Sutecha. Výše uvedení bohové byli nazýváni Devítka z Heliopole. Šu a Tefnut pak zmizeli v praoceánu a Atum poslal své oko aby je vyhledalo, při šťastném shledání bůh plakal radostí a z jeho slz vzniklo lidstvo. Tato doktrína měla pro Egyptany velký význam, jelikož byla úzce spojena se slunečním bohem, který každý den jakožto vycházející slunce obnovoval a opakoval stvoření svým vynořením nad obzor.⁸³

Dalším významným mýtem o stvoření pochází z Hermopole. Stvoření začalo stejně jako v mýtu předešlém. Existovalo tedy na počátku jen pravodstvo Nun, ze kterého se vynořil pahorek. Ale oproti ostatním mýtům bylo bohů stvořitelů na počátku osm. Společně byli nazýváni Ogdoad. Jde o numinózní, mystické složky božské tvořivé síly, které společně stvořili svět a řád v něm. Jiná verze mýtu mluví o lotusu, který se vynořil z Nun. Lotus v sobě nesl slunečního boha Re ve formě dítěte, z jehož slz vzniklo lidské pokolení.⁸⁴

Z Memfisu pochází poslední z nejvýznamnějších egyptských mýtů o stvoření. Zde vystupuje bůh Ptah jako otec i matka boha Atuma. Je také srdcem a jazykem Devítky z

⁸¹ Srov. Redford, D. B.(ed.): *A Guide to Egyptian Religion*, Oxford University Press, New York, 2002, 247-248

⁸² Srov. Reymond, E.A.E.: *The Mytical Origin of the Egyptian Temple*, New York, 1969, 57-58

⁸³ Srov. Redford, D. B.(ed.): *A Guide to Egyptian Religion*, Oxford University Press, New York, 2002, 247-248

⁸⁴ Srov. Reymond, E.A.E.: *The Mytical Origin of the Egyptian Temple*, New York, 1969, 70-71,

Heliopole, neboť se objevuje představa, že Ptah stvořil svět slovem pocházejícím ze srdce skrze jazyk. Ptah pak působil svou tvořivou mocí skrze jiné bohy. Všechny věci světa byly jeho dílem, například města, svatyně božstev i obětiny. Byl také tvůrcem sociálního, společenského i politického řádu.⁸⁵

⁸⁵ Srov. Redford, D. B.(ed.): *A Guide to Egyptian Religion*, Oxford University Press, New York, 2002, 249-250

4.2. CELKOVÁ SYMBOLIKA CHRÁMU

Každý chrám byl konstruován jako sám kosmos, tedy mikrokosmos a zrcadlo světa.⁸⁶ Strop byl jako obloha tohoto světa, byl často zdoben hvězdami a létajícími ptáky, které representovali božstva. Podlaha měla představovat velkou bažinu, ze které povstal prvotní svět. Nižší části chrámových zdí byly zdobeny reliéfy ve tvaru papyru a jiných rostlin a velké sloupy sloupové síně, symbolizující rostliny vyrůstající z bažiny, na sobě měly zobrazeny palmy, lotus, nebo papyrové stonky také. Celý efekt byl ještě znásoben, když se vnější dvory a sloupová síň ocitaly pod vodou při každoročních záplavách Nilu.⁸⁷

Obvodní zdivo, které obklopovalo chrámový komplex, zase zobrazovalo vlny pravodstva. Jak už jsme zmínili, vnitřní svatyně symbolizovala prvotní prapahorek země, který vystoupil z pravodstva na počátku světa.⁸⁸ Bylo tomu tak i ve skutečnosti, jelikož podlaha se směrem do vnitřku chrámu zvedala a tma houstla. Panovala zde obava, že by se snad do této nejposvátnější části chrámu mohlo dostat něco zlého a nečistého.⁸⁹ Prapahorek, tedy svatyně chrámu, který je symbolicky středem kosmu se zde stává styčným bodem tří kosmických oblastí: nebe, země i zászvětí.⁹⁰ Nebe a zászvětí měly symbolizovat také svatyně na střeše a krypty pod zemí, které se vyskytovaly především u chrámů z Pozdní doby. Mnoho chrámů bylo postaveno, teoreticky, podle denní cesty slunce. Toto seřazení chrámových struktur je vidět v pozici pylonů, připomínajících horizont, slunce tedy jakoby vplouvalo mezi věže pylonu, pak procházelo do vnitřku

⁸⁶ Srov. Eliade, M.: *Mýtus o věčném návratu*, Praha 1993, 16-17

⁸⁷ Srov. Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994, 66-67; srov. také Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 76-77; srov. také Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 50-51

⁸⁸ Srov. Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994, 36-37

⁸⁹ Srov. Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002, 46-47

⁹⁰ Srov. Eliade, M.: *Mýtus o věčném návratu*, Praha 1993, 16-17

chrámu podél východo-západní osy, proto často najdeme sluneční kotouče namalované táhnoucí se podél architrávů chrámu a zároveň podél procesní cesty dovnitř.

Reliéfy chrámu jsou charakteristické severojižní polaritou. Například na stěnách a sloupech stojících od procesní cesty na sever najdeme zobrazení třtiny a v částech chrámu směřujících na jih zase papyrus. Tyto rostliny symbolizují obě země Egypta. Stejně tomu bylo i u zobrazování zvířat. Sokol byl zvířetem Dolního Egypta (severu) a volavka nebo sup pak Horního Egypta.⁹¹ Podobně je král zobrazován jak nosí červenou korunu Dolního Egypta na severních stěnách a bílou korunu Horního Egypta na jižních stěnách, nebo částech vchodů, pokud vede osa chrámu východo-západním směrem. Na stěnách chrámu byli také zobrazováni zvířata sup a kobra. Jednalo se o symboly jižní bohyně Nebhet a severní bohyně Wadzet. Tyto bohyně chrám jednak rozdělují, ale jsou také často zobrazovány po obou stranách trůnu nebo sochy krále, což naznačuje v tomto případě spojující roli krále.

Reliéfy v chrámu zdůrazňují krále a jeho důležitou roli, která se týkala úplně všeho v tomto světě. Detaily chrámových zobrazení ukazují programovou blízkost s postavou faraóna. Na vstupním pylonu a vnějším zdivu je král obvykle zobrazován jako postava nadlidských rozměrů, jako zástupce bohů. Král zde poráží nepřátele a zároveň tak kontroluje síly chaosu, které by mohly ohrozit božské obydlí. Vevnitř chrámu je král naopak zobrazován daleko menší, jako jeden z lidí, který se pečlivě stará o potřeby bohů, prokazuje jim úctu a přijímá jejich požehnání a sliby podpory.⁹² Králův obličej míří směrem dovnitř chrámu po hlavní východo-západní ose a pohled boha zase ven z chrámu. V horní části chrámu na stropě je král zobrazen jak uctívá

⁹¹ Srov. Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994, 66-67

⁹² Srov. tamtéž, 66-67

dlouhé procesí bohů, to přesně zdůrazňuje královu pozici v kosmickém schématu jako udržovatele Řádu.⁹³

Důležitým aspektem chrámové výzdoby byly také barvy, které Egypťané používali velmi často. Barvy byly obvykle směsice minerálů a je pozoruhodné, že jsou po tolika tisících letech stále částečně znatelné. Umělci měli k dispozici pouze šest barev. Byly to červená, modrá, žlutá, zelená, bílá a černá. Červená barva se získávala oxidací železa a používala se na zobrazení lidských těl. Byla spojována s ohněm a krví, symbolizovala život a regeneraci, ale také nebezpečné síly sídlící za hranicemi země, nebo nehostinnou poušť. Také Sutech, bůh neřádu měl mít červené vlasy a oči. Je také barvou zlosti, destrukce a smrti. Modrá barva byla používána na oblohu, na pravodstvo a Nil. Symbolizuje plodnost, život a znovuzrození. Také volavka nebo fénix, který je symbolem pravodstva a každoročních povodní byl malován modře. Tato barva byla také spojena s bohem Amon-Re.⁹⁴ Žlutá je barvou slunce, je symbolem věčnosti a nesmrtelnosti. Božstva byla zobrazována se zlatou kůží jakožto věční a nesmrtelní. Zelená je pak symbol růstu a života samého, barva vzkříšení. Proto byla kůže boha podsvětí Usira barvena zeleně a také amulet zvaný „oko Horovo“ byl zobrazován obvykle zelený. Tento amulet symbolizuje aspekt zhojení, které se s ním poutá. Tato barva byla také spojována s bohyní Hathor. Bílá je barva čistoty a symbol kněžství. Byly takto zobrazovány posvátná zvířata, jako je Apis, býk. Byla to barva jižního Egypta, odtud tedy bílá královská koruna. Černá je barvou noci a smrti a symbolizovala podsvětí. Bůh podsvětí Usir je občas zobrazován s černou pletí neboť se pro zobrazení bohů užívala také černá nebo zelená. Byla to barva života a vzkříšení. Sochy božstev

⁹³ Srov. Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994, 68-69; srov. také Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 88-89

⁹⁴ Srov. Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994, 105-106

byly často vyrývány do černého nebo zeleného kamene, střídání těchto barev je založeno na jejich symbolické ekvivalenci.⁹⁵ Od nejranějších dob černá barva symbolizovala úrodnou zemi nilského údolí a Egypt samý, který se nazýval „kemet“ nebo také „černá země“. Červenou barvou jsou pak označovány nepřátelské země.⁹⁶

Barvy byly v Egyptě spíše symbolické než naturalistické, nejedná se tedy o objektivní realitu. Například lidé z jihu byli černí, Syřani a beduíni zase žlutí. Král byl zobrazován červeně a černě, černá barva zobrazuje mrtvého krále.⁹⁷

⁹⁵ Srov. Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994, 108-109; srov. také Redford, D. B.(ed.): *A Guide to Egyptian Religion*, Oxford University Press, New York, 2002, 57-58

⁹⁶ Srov. Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994, 110-111; srov. také Redford, D. B.(ed.): *A Guide to Egyptian Religion*, Oxford University Press, New York, 2002, 60-61

⁹⁷ Srov. Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994,

5. KNĚŽSTVO A CHRÁMOVÝ PERSONÁL

5.1. ZÍSKÁNÍ KNĚŽSKÉHO TITULU

Kněžský život byl zdá se říci velmi lukrativní. Jednak přinášel mnoho výhod, a jednak se jednalo o prestižní zaměstnání. Kněz totiž svým výkonem rituální služby bohům jistým způsobem sehrál královskou službu prostředníka mezi lidmi a bohy.⁹⁸ Kněží byli nejčastěji přímo z královské rodiny. Kult byl v chrámu prováděn ve jménu krále a každý kněz musel být jmenován od krále, brzy se od toho však ustoupilo a král právo jmenovat kněžské hodnostáře postupoval vezírovi nebo velekněžím.

Kněžská služba byla většinou dědičným úřadem, ale nebylo to striktní pravidlo, pouze tradice.⁹⁹ Existují doklady o tom, že některé kněžské úřady byly v držení jednoho rodu sedmáct generací, což nás přivádí k existenci kněžských dynastií. Kněžstvo tak v pozdějších dobách tvořilo poměrně uzavřenou skupinu, do níž mohli jen sem tam proniknout příslušníci nekněžských rodin. Panovník jako nejvyšší a jediný kněz,¹⁰⁰ si ale vždy ponechával právo dosadit kohokoli do jakéhokoli úřadu. Do kněžského úřadu takto zasahoval pouze, když potřeboval povýšením odměnit kněze či úředníka za prokázanou službu, nebo aby zamezil přílišnému rozpínání moci kněžstva.¹⁰¹

Pokud nebyl vhodný nástupce, vybral sbor kněží mladíka z nekněžské rodiny. Byli to hlavně synové mužů, kteří

⁹⁸ Srov. Redford, D. B.(ed.): *The Oxford Essentials Guide to Egyptian Mythology*, New York 2003, 315

⁹⁹ Srov. Hérodotos: *Dějiny*, 2. vydání, Odeon, Praha, 1972, kap. 37, 113

¹⁰⁰ Srov. Shafer, B.: *Temples of Ancient Egypt*, London 1998, 9

¹⁰¹ Srov. Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, Cornell University Press, 1. vydání, London 2000, 47

v chrámu zastávali čestné funkce jako laici. Od Střední říše existují zmínky o kupování kněžských úradů.

5.2. RITUÁLNÍ ČISTOTA

Základní podmínky rituální čistoty musel dodržovat každý, kdo měl přístup do chrámu a pohyboval se v bezprostřední blízkosti božstev. To dokazuje i obecné označení nejběžnější skupiny egyptských kněží *w^cbw* (vabu), neboli "čistí". Nejprve bylo nutné odstranit vlasy a veškeré ochlupení na těle. Holili si tělo každý třetí den, aby se zbavili nečistoty.¹⁰² Důležitá role také patří obřízce, která byla základem k zachování čistoty, za císaře Hadriána byla nepochybně vyžadována a během Střední říše a Staré říše byla podmínkou příslušnosti ke kněžskému úřadu.

Od řeckých a římských autorů se dozvídáme, že kněží museli dodržovat přísnou dietu, nesměli pít alkohol, jíst některé druhy masa, ryby, česnek, sůl atd. Zákazy se pak lišily podle oblastí a chrámů a podle charakteru božstva, které zde bylo uctíváno.¹⁰³ Další podmínkou byla sexuální abstinence v době, kdy kněz vykonával službu a vstupoval do svatyně. Mohli se ženit, ale sex byl zakázán několik dní před vstupem do chrámu.¹⁰⁴

Kněží měli i specifický oděv, například vlna byla považována za nečistou. Nosili starobylé prosté lněná roucha. Určité detaily kněžského oděvu poukazovaly na specifickou funkci svého nositele. Kněz předčítatel nosil přes oděv šerpu a velekněží v Mennoferu nosili speciální límec s postranní sponou.¹⁰⁵ Pouze zádušní kněží *smw* (semu)

¹⁰² Srov. Hérodotos: *Dějiny*, 2. vydání, Odeon, Praha, 1972, kap. 37, 113

¹⁰³ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 90-91

¹⁰⁴ Srov. tamtéž

¹⁰⁵ Srov. Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, Cornell University Press, 1. vydání, London 2000, str. 40-42

se oblékali do panteří kůže.¹⁰⁶ Kněží mohli na nohou nosit sandále, kdežto obyčejní lidé chodili většinou bosí.

Než vstoupili do chámu museli kněží projít rituální očišťovnou. Před ranní službou se nořili celí do vody posvátného jezírka, které přiléhalo k chrámu. Pokud nebylo jezírko, postačila vana nebo kamenný bazének. Hérodotos uvádí, že koupání probíhalo dvakrát za den i dvakrát za noc.¹⁰⁷ Voda symbolizovala prapůvodní živel ze kterého povstalo stvoření. Právě z vody čerpá slunce energii, která ho omlazuje. Na některých vyobrazeních je při scéně očišťování voda vytékající z vázy nahrazena hieroglyfy označující život *anch*. Při ranním omývání je tak kněz zaplavován novým životem, zajišťujícím bezchybnou službu pro nadcházející den.¹⁰⁸ Před vstupem kněží do chrámu probíhal ještě jeden rituál a to vymývání úst trochou natronu rozředěného ve vodě.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Srov. Shafer, B.: *Temples of Ancient Egypt*, London 1998, 13-14

¹⁰⁷ Hérodotos: *Dějiny*, 2.vydání, Odeon, Praha, 1972, kap. 37, 113

¹⁰⁸ Srov. Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, Cornell University Press, 1. vydání, London, 2000,

36

¹⁰⁹ Srov. Gahlin, L.: *Egypt-Gods, Myths, and Religion*, London, 2001, 214-215

5.3. ZASVĚCENÍ

V předpisech o kněžích sice nenajdeme zmínku o jejich teologických znalostech, rituály byly však natolik striktní, že vyžadovali jistě určitou dobu učňovství. Znalost kosmologie, mytologie a jednotlivých úkonů při rituálech bylo jistě povinnou součástí kněžského života. Nový kněz se učil především praxí až poté, co vstoupil do služby. Dochoval se nám papyrus, který byl něco jako „vstupní test“ s otázkami teologického rázu, ale datován je do Pozdní doby, ze starších dob nároky na kandidáty na kněžskou službu nejsou známy. Společný rys pro všechny období je ona fyzická čistota, ke které byla vyžadována i psychická čistota, čistá mysl. Iniciační obřady obsahovaly slavnostní sliby či přísahy, které měli zajistit soudržnost a čistotu kněžstva a poslušnost rituálních předpisů a etických principů.¹¹⁰ Jan Assmann předpokládá, že součástí kněžských přísah při iniciaci bylo také 42 prohlášení, které máme jinak doložené v textech, určených zemřelým, v kapitole 125. Knihy mrtvých. Jde o tzv. „negativní zpověď“, kterou měl zemřelý pronášet při posmrtném soudu. Obsahuje negativní činy, kterých se zemřelý za svého života nedopustil. Domnívá se, že původně byla tato prohlášení pronášena právě knězem při iniciaci a do představy posmrtného soudu byla včleněna až později.¹¹¹

Text z Ptolemaiovské doby dokazuje, že ceremoniál uvedení do kněžského úřadu obsahoval určitý rituál zasvěcení pro ty, kteří vstupovali do svatyně. Po očištění

¹¹⁰ Srov.: Shafer, B. E.(ed.):*Temples of Ancient Egypt*, London, 1998, 10

¹¹¹ Srov.:Assmann, J.: *Death and Initiation in the Funerary Religion in Ancient Egypt*, in Simpson, W. K.(ed.): *Religion and Philosophy in ancient Egypt*, YES 3, 1989, 151; srov. také Shafer, B.E.(ed.): *Temples of Ancient Egypt*, London, 1998, 10

následovalo pomazání rukou.¹¹² Základní kroky k vysvěcení kněze bylo tedy očistění, uvedení do chrámu a spatření božstva, dále následovaly rady a zasvěcení do magických formulí a symbolismu chrámu. Toto tajemství mohli znát jen kněží.¹¹³

5.4. VRSTVY KNĚŽÍ

Je pozoruhodné, že v tak nábožensky rozvinuté civilizaci, jakou byl Egypt se až do Nové říše nevyskytovala samostatná třída kněžstva. Roli kněžích zastávali úředníci státní správy, tedy laici, kteří sloužili v chrámech vždy několik měsíců v roce a poté se navraceli ke svým všedním povinnostem.¹¹⁴

Již od Staré říše byli kněží v královských zádušních chrámech organizováni do neustále se obměňujících „směn“ zvaných **fýly**, ale zůstává nejasné, jak to bylo v božských kultických chrámech. Tato praxe se udržela přes Novou říši až do pozdějších dob. Tedy i do doby, kdy se začalo rozmáhat profesionální kněžství byly obměňující se skupinky kněžstva aktuální.

Již od nejstarších dob se množství personálu zaměstnaného chrámy různil dle místa a důležitosti daného kultu. Od raného období chrámů je doložena existence více druhů kněží. Komplexní systém stále se obměňujících skupin kněží bezpochyby nutně potřeboval jakéhosi kněžského správce, stejně tak sloužící k jeho ruce. Asi od 22.dynastie asistovali příležitostní služebníci boží těm na plný úvazek. V mnoha chrámech byli zaměstnání tzv. „hodinová kněží“, kteří sloužili ve směnách po dobu jednoho

¹¹² Srov. Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, London, 2000, 48

¹¹³ Srov. tamtéž, 49

¹¹⁴ Srov.: Shafer, B. E(ed.): *Temples of Ancient Egypt*, London, 1998, 9-10

měsíce ze čtyř, byli rozděleni do čtyř skupin, které se skládali ze stejného počtu kněžích vykonávajících stejné funkce.¹¹⁵ Těch stálých bylo podstatně méně, ale měli zodpovědnost za provoz a funkci chrámu, také často bydleli u či vně chrámového okrsku, na rozdíl od těch na částečný úvazek. Nicméně oba druhy kněžstva byly vypláceny z výnosu chrámových polností a každodenních obětí určených nejdříve božstvu.¹¹⁶

Kněžstvo můžeme dělit na kněze kultu božstev a královského kultu, kteří vykonávali každodenní rituály pro božstva a rituály o svátcích spojených s koloběhem roku či s vládou panovníka, oproti ní pak byla skupina zádušních kněží, kteří vykonávali rituály spojené s pohřbem a obřady zaopatřující zemřelé. Ale často se stávalo, že kněz v chrámu vykonával i zádušní kult na sochách zesnulých, které byly v tomto chrámu umístěny.

Další způsob dělení kněží kultu božstev do *fýl* byl zaveden v průběhu Ptolemaiovské doby. Jde o systém pěti *fýl* s deseti podskupinami. Každá potom vykonávala službu zhruba jeden měsíc. Tento systém je poprvé doložen v zádušním kultu ve Staré říši.¹¹⁷ Jednotlivé *fýly* měly svého vůdce nazývaného *shd* (sehedž), který zodpovídal za každodenní službu v chrámu a za vedení účtů. V těchto funkcích měl někdy speciální tituly, jako např.: *jmj-r3 st hwt-nṯr* (jemej ra set hut necer) „dohlížitel nad jednotlivými odděleními chrámu“, nebo *zš hwt-nṯr* (zeš hut necer), neboli „chrámový zapisovatel“.¹¹⁸ Na konci každého měsíce byla vypracována předávací zpráva o hospodaření a majetku. Kněží, kteří zrovna nevykonávali chrámovou službu, zastávali funkce ve

¹¹⁵ Srov. Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, London, 2000, 69

¹¹⁶ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 90-91

¹¹⁷ Srov.: Shafer, B. E.(ed.): *Temples of Ancient Egypt*, London, 1998, str. 11

¹¹⁸ Srov. Brovarski, E.: „Templepersonal“ in *Lexikon der Egyptologie VI.*, Wiesbaden, 1986, 388

státní administrativě nebo vykonávali kněžskou službu ve více kultovních komplexech.¹¹⁹

Setkáme se také s rozdělením kněžstva na vyšší *hmw-ntr*, služebníky boží, kteří vykonávali kult před sochou boha, měli přístup do svatyně a měli i jiné úlohy služebné a rituální. A nižší kněží jsou *w^cbw* (vabu), neboli „čistí“, což byli spíše asistenti vyšší skupiny kněžstva. Kněží vab vykonávali mnoho činností spojených s chrámovou službou, jako nesení posvátné bárky, nalévání vody k očištění během rituálů v chrámu. Dále dohlíželi na řemeslníky, umělce a písaře při zhotovování posvátných předmětů.¹²⁰ Jedná se ale spíše o uměle vytvořené dělení i označení těchto skupin. Například někteří specializovaní kněží se nedají jednoznačně zařadit mezi vyšší či nižší kněžstvo, neboť mohli patřit k oběma třídám. Také název nižší třídy *w^cb* (vab) může být zavádějící, neboť se zruha od Nové říše byl obecným označením pro jakéhokoli kněze, stejně jako sloveso vab, které obecně znamená „obětovat“ či „vykonávat kněžskou službu“.

¹¹⁹ Srov. Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, London, 2000, 69

¹²⁰ Srov. Brovarski, E.: „Templepersonal“ in *Lexikon der Egyptologie VI.*, Wiesbaden, 1986, 387-391

5.5. DRUHY KNĚŽÍ

5.5.1. KNĚŽÍ KULTU BOŽSTEV

ḥm-nṯr („služebník boží“)

Slovo *ḥm-nṯr* (hem necer) znamená „služebník boží“, ale bývá překládáno také jako „prorok“. Tento titul byl používán v průběhu celých dějin starověkého Egypta a poprvé se objevuje na konci 1. dynastie. Jedná se o vyšší druh kněze. Byl hlavním obřadníkem a jako jediný měl přístup do svatyně k božstvu, o které se staral a předkládal mu obětiny. Takovým knězem mohl být zpočátku pouze úředník vyšší administrativy, neboť měl také za úkol spravovat celý kultovní komplex, jeho statky a pracovní síly. Také v rámci tohoto titulu existovala hierarchie, vyšší či nižší „služebníci boží“. „Služebníkům božích“ mohlo být v rámci jednoho chrámového komplexu více a fungovali podobným způsobem jako například dnešní biskupové. Později spadala správa kultovního okrsku pouze pod pravomoc nejvyššího kněze daného chrámu.¹²¹

Pravým nejvyšším knězem každého kultu v Egyptě byl oficiálně panovník. Král ale nemohl vykonávat každodenní rity v každém chrámu v zemi, proto jmenoval na tuto pozici své zástupce, kteří jednali jeho jménem. Ve Staré říši to byli hlavně členové královské rodiny oplývající nejen náboženskou, ale také politickou mocí.¹²² Nejvyšší kněz chrámu měl titul *ḥm-nṯr tpj* (hem necer tepej), čili „první

¹²¹ Srov.: Redford, D. B.(ed.): *The Oxford Essentials Guide to Egyptian Mythology*, New York 2003, 316-317

¹²² Srov. Gahlin, L.: *Egypt-Gods, Myths, and Religion*, London, 2001, 114

služebník boží" ¹²³ nebo „První prorok“, a pak nosil ještě titul spojený s tím konkrétním kultem. V Thébách dokonce existovaly funkce Druhého, Třetího i Čtvrtého proroka.¹²⁴ Velekněz Reova chrámu v Heliopoli byl nazýván „největší z věstců“ atd. Byl to titul, který měl co do činění s konkrétní přirozeností daného boha. Nejvyšší kněz chrámu Amona v Thébách se nechal nazývat „Otvírač brány do nebe“, tím byl myšlen „první boží služebník Amonův“.¹²⁵ Pouze jemu bylo dovoleno předstoupit před sochu božstva ve vnitřní svatyni. On prováděl nejposvátnější rituály a přece je na reliéfech v těchto pozicích zobrazován král, jelikož králova virtuální přítomnost byla při obřadech velmi důležitá, hlavně tím, že ztělesňoval *Maat*, neboli „řád“ na zemi, který byl pro Egyptany tím nejdůležitějším.¹²⁶

W^cb (kněz „vab“)

Kněží typu *vab* patří do nižší třídy kněžstva v chrámu. Slovo *vab* znamená „čistý“. Tito kněží asistovali během obřadů „služebníkům božím“. Kněží této kategorie očividně prošli iniciací do kněžského úřadu, ale ještě nepokročili tak daleko, aby se stali kněžími typu *hem*. Tito kněží se tedy stávali knězi *hem* později v postupu své kariéry. Nesměli tudíž ještě vstoupit do nejvnitřnější svatyně a stanout tváří v tvář soše boha v ní uschované. Mohli ale manipulovat s posvátnými objekty a kultickými nástroji, proto od nich byla vyžadována také přísná pravidla čistoty a oholení hlavy. V chrámech Nové říše právě oni nesli na zádech sochu božstva při procesích.¹²⁷

¹²³ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 92

¹²⁴ Srov. Brovarski, E.: „Templepersonal“ in *Lexikon der Ägyptologie VI.*, Wiesbaden, 1986, 387-391

¹²⁵ Srov. tamtéž; srov. také Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 92

¹²⁶ Srov. Gahlin, L.: *Egypt-Gods, Myths, and Religion*, London, 2001, 114

¹²⁷ Srov.: Redford, D. B.(ed.): *The Oxford Essentials Guide to Egyptian Mythology*, New York 2003, 316; srov. také Shafer, B. E(ed.): *Temples of Ancient Egypt*, London, 1998, 11-12

hrj-ḥb („kněz předčítatel“)

Dalším druhem kněze byl hrj-ḥb, což překládáme jako „kněz předčítatel“. Poprvé se objevuje již ve Staré říši v kultu boha Rea v Heliopoli. Tito kněží nejspíš patřili mezi vyšší kněžstvo. Úlohou předčítatele bylo čtení rituálních formulí z obřadní knihy při rituálech. Vykonyvali svou funkci jak v kultu božstev, tak v zádušním kultu. Bývají zobrazeni se svitkem papyru v ruce a ve specifickém oděvu, suknicí se šerpou přes rameno. Kněží tohoto typu byli v Egyptě chápáni jako mudrci a byla jim přisuzována jasnozřivá schopnost. Znali rituální a kouzelné formule, proto byli považováni za mágy a lékaře. První kněží tohoto typu pocházeli jen z královské rodiny, ale od Střední říše se o tuto funkci mohl ucházet jakýkoli státní úředník, který uměl číst a psát.

Rukopisy posvátných textů, zaříkadla, předpisy k rituálům a jiné náboženské spisy byly uloženy v chrámových archivech tzv. „Domy Knih“ (*per medžat*), kde byly uchovávány do příští generace kněží. K větším chrámům patřily také tzv. „Domy Života“ (*per anch*). V nichž kněží spolupracovali s laiky a písaři, kteří sepisovali a opisovali texty náboženské, magické i odborné texty z jiných oborů, jako zeměpisné, matematické, astronomické apod.¹²⁸ Tyto instituce byly zasvěceny uchování a šíření informací a dovedností nejen pro specializované kněží, ale i pro jiné osoby z řad inteligence, např. pro lékaře.¹²⁹

¹²⁸ Srov.: Redford, D. B. (ed.): *The Oxford Essentials Guide to Egyptian Mythology*, New York 2003, 319; srov. také Strouhal, E.: *Život starých Egyptanů*, Londýn 1994, str. 235-241; Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, London, 2000, str. 132-136

¹²⁹ O lékařství více Strouhal, E.: *Život starých Egyptanů*, Londýn 1994, str. 243-251

hntj-š („chentej eš“)

V královských komplexech najdeme ještě skupinu služebníků nazývanou *hntj-š*, překládanou jako „nájemníci půdy“ nebo „statkáři“. Bývají často pokládáni za laickou část chrámových služebníků a úředníků, ale v papyrech pocházejících z Abúsíru nalezneme zmínky o tom, že i ve Staré říši zastávali podobné funkce jako *w^cbw* či *hmw-ntr*, neměli však přístup do svatyně.¹³⁰

5.5.2. ZÁDUŠNÍ KNĚŽÍ

Tito kněží byli spojováni se zádušními chrámy a hrobkami. V hrobkách sloužili zádušní kult a v ceremonii „otevírání úst“ a jiných pohřebních ritech zastupovali nejstaršího syna ve službách jeho zesnulému otci.¹³¹

sm („kněz sem“)

V pohřebních i v zádušních rituálech byl ústřední vztah syna a zesnulého otce, který byl založen na mýtu o Horovi a Usirovi. Bůh Hor měl jako syn za úkol vykonávat zádušní kult pro svého zesnulého otce Usira. Zásadní úlohu měl tedy nejstarší syn. V této roli byl dědic trůnu nazýván knězem *sm* (sem). V nejstarších dobách prováděl pohřební rituály pro svého otce jeho dědic, tedy nejstarší syn. Ale již od 1. dynastie bylo u významnějších osob doloženo provádění zádušních rituálů profesionálními kněžími. Při zádušních

¹³⁰ Srov.: Shafer, B. E.(ed): *Temples of Ancient Egypt*, London, 1998, 12

¹³¹ Srov. tamtéž

ritech tak kněží *semu* vystupovali v roli nejstaršího syna zesnulého.¹³²

Od 3.dynastie se kněží *semu* odlišovali oděvem. Byli oblečeni do panteří kůže, nosili i náhrdelník, na kterém byl vyobrazen šakal s lidskýma rukama, a od hlavy jim visel dětský copánek jako znamení mladosti, které je mělo identifikovat s bohem Horem, jako vykonavatelem zádušního kultu zesnulého panovníka. V průběhu Nové říše však přestal být oblek z panteří kůže jejich výsadou a nosili jej i jiní kněží.¹³³

šhn-3h („*sechen ach*“)

Tento titul, který se objevuje již na počátku Staré říše v soukromých hrobkách, se dá přeložit jako „ten, který hledá, resp. objímá, tajemství“ nebo „ten, jenž pečuje o blažené zesulé“, neboť slovo *ach* je také označením pro „blažené zesulé“. Titul poukazuje na fakt, že kněz byl v úzkém kontaktu se zsvětím, pravděpodobně se staral o blaženou existenci zesnulých. Vlastně přesně nevíme, jak se tito kněží lišili od zádušních kněží *semu*.

Přinášeli jídlo do hrodek, prováděli zádušní rituály a starali se o to, aby měl zesnulý všeho dostatek a byla zajištěna jeho posmrtná existence. Tito kněží bývali přítomni i při korunovačním rituálu, jelikož byl spojen s pohřbem předchozího panovníka. Asi od 2. či 3. dynastie se objevuje několik variací tohoto titulu např. *šhn-ḥm* (*sechen hem*) nebo *ḥm-šhn 3h* (*hem sechen ach*), funkce takových kněží však pravděpodobně zůstala stejná.¹³⁴

¹³² Srov.: Shafer, B. E.(ed.): *Temples of Ancient Egypt*, London, 1998, 12

¹³³ Srov. Redford, D. B.(ed.): *The Oxford Essentials Guide to Egyptian Mythology*, New York 2003, 317

¹³⁴ Srov. tamtéž

hm k3 („služebník ka“)

Od Střední říše se pro kněží, kteří se starali o sochy zesnulých v hrobkách, používalo označení *hm k3* (hem ka). Byl to zřejmě nový název kněží, kteří měli stejnou funkci jako již výše zmínění kněží *shn-3h*. Od Nové říše se potom objevuje označení *hnk* (henek). Od Pozdní doby se potom zádušnému knězi obecně říká *w^h-mw* (vach mu), což v překladu znamená „ten, který prolévá vodu“. Toto označení se poprvé objevuje již na konci Nové říše.¹³⁵

V zádušním kultu se objevují i jiné tituly kněžích, ale nevyskytují se často a neznáme jejich přesné funkce. Je to např. titul *jmj-hhnt*, neboli „ten, který je ve předu“. Nejspíš jde o nadřízeného kněze, který vedl zádušní kult v chrámu a prováděl zádušní rituály.¹³⁶

5.5.3. KNĚŽKY

Ve Staré říši bylo ženské kněžství dosti rozšířeno. V průběhu Střední říše se od této tradice postupně upustilo a ženy kněžskou službu většinou nevykávaly, k jejich návratu do kněžských funkcí došlo až v 3. přechodné době.

Ve Staré říši měly některé ženy z vyšších vrstev titul „služebnice boží“ *hmt-ntr* (hemet necer). Většina z nich sloužila nejčastěji v kultu bohyň Hathor a Neit.¹³⁷ Některé královny a princezny byly však také kněžkami mužských božstev, např. Thovta. V kultu bohyně Hathor, kde kněžky

¹³⁵ Srov, Redford, D. B.(ed.): *The Oxford Essentials Guide to Egyptian Mythology*, New York 2003, 316-317

¹³⁶ Srov. tamtéž, 316-317

¹³⁷ Srov.: Navrátilová, H.: *Chrámový personál v době Nové říše* in *Pražské egyptologické studie* 4, 2006, 6, http://pes.ff.cuni.cz/pdf/pes4_navratilova.pdf

vykonávaly službu až od Střední říše, nejspíše zastávaly stejné funkce jako mužští kněží *ḥmw-ntr*. Ve Staré říši není doloženo označení pro ženy *w^cbt* (*vabet*), ale přesto nám některé texty, jako papyrus z Abúsíru dokazují, že v kultu bohyně Hathor kněžky prováděly stejné úkony jako kněží *vabu* a jako oni dostávali stejný plat, ale jejich přesná role v chrámu není úplně jasná.

Od konce Staré říše byly kněžky nejčastěji spojovány s chrámovou hudbou. Jejich atributem byl hudební nástroj tzv. sistrum, který tvořil základní prvek pro chrámovou hudbu. Tyto kněžky byly zobrazovány jak tančí, zpívají a hrají na sistrum.¹³⁸ Hudebnice vytvářely tzv. božský *ḥnr* (*chener*), překládaný jako „hudební skupina“. I kněžky bohyně Hathor zastávaly při rituálech a oslavách svátků funkci těchto hudebnic. Od Střední říše do konce Nové říše byla chrámová hudba výhradně ženskou záležitostí. Pro chrámové hudebnice se používalo označení *ḥsjt* (*hesit*), od Nové říše se jim pak říkalo *šm^cjt* (*šmajt*).

Ve Střední říši se v nápisech na soškách objevil titul „božská manželka“ (*ḥmt-ntr*), hlavně v kultech Amona, Ptaha a Mina. Během 18. dynastie tuto hodnost nosily výhradně královny a princezny.¹³⁹ Předpokládalo se, že manželka od krále přejímá část jeho božské moci. Žena panovníka se podílela na státních i kultovních funkcích svého manžela. Již od Staré říše vykonávaly manželky a dcery panovníků jako kněžky zádušní kult pro své zesnulé manžely nebo otce. První královnou, která měla titul „božská manželka Amonova“ byla Ahmose-Nefertari, manželka faraona Ahmose, první královna 18. dynastie. Za Nové říše měli i další tituly, jako např. „ruka boží“.¹⁴⁰

¹³⁸ Srov. Wilkinson, T.: *The complete temples of Ancient Egypt*, 94-95

¹³⁹ Srov.: Navrátilová, H.: *Chrámový personál v době Nové říše* in *Pražské egyptologické studie* 4, 2006, 6, http://pes.ff.cuni.cz/pdf/pes4_navratilova.pdf

¹⁴⁰ Srov. tamtéž, 6

5.6. OSTATNÍ CHRÁMOVÝ PERSONÁL

Chrám, jak už bylo řečeno, plnil úlohu jakéhosi mikrokosmu uprostřed egyptské země, působili zde nejen samotní kněží, ale pak také velké množství pracovních i administrativních sil, které plnili od nejpodřadnějších po vysoce kvalifikované práce, nezbytné pro fungování onoho mikrokosmu-chrámového okrsku. Jednalo se o zemědělce, obdělávajíc chrámové pozemky, pastevce, rybáře, lovce, včelaře, tesaře a stavitele pro opravy či rozšiřování budov, pekaře, sládky, řezníky, tkalce, dále pak o velké množství úředníků, hlavně písařů. Tato pestrá paleta se vyskytovala především ve větších chrámových komplexech, šlo dále o umělce, sochaře, kovotepce, a jiné druhy řemeslníků.¹⁴¹ Pak tu ještě byli muzikanti (*khener*), zpěváci a tanečníci, kteří pomáhali kněžstvu sloužit chrámové rituály. Většina těchto zaměstnanců pracovalo za určitý podíl ze své produkce či úlovků, nebo za podíl z chrámových obětí. Počet kněžstva rostl přímo úměrně s počtem obyvatel v dané kultovní oblasti. Například za Ramesse III. Tři největší chrámové komplexy zaměstnávaly téměř 100 tisíc mužů, o ženách nemluvě. Největší Amonův chrám v Karnaku měl tedy okolo 81 tisíc, Reův v Heliopoli pak 13 tisíc a Ptahův v Memfisu asi 3 tisíce zaměstnanců.¹⁴²

¹⁴¹ Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 92-93; srov. také Navrátilová, H.: *Chrámový personál v době Nové říše* in *Pražské egyptologické studie* 4, 2006, 4, http://pes.ff.cuni.cz/pdf/pes4_navratilova.pdf

¹⁴² Srov. Wilkinson, R.: *The Complete Temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 92-93

6. KULT V CHRÁMU

6.1. PŘINÁŠENÍ OBĚTIN

Přinášení obětí bylo ve starověkém Egyptě velmi důležité, protože bylo prostředkem k udržování řádu světa, který měl udržovat pod kontrolou negativní síly, které by řád mohly narušit. Byl to také důležitý prostředek komunikace mezi světem na zemi, světem bohů i podsvětím.

Obětiny bývají ztotožňovány s *maat*, což znamená řád, spravedlnost a harmonii, ale také s „okem Horovým“, významným egyptským symbolem.

Bůh Hor jako pozitivní síla je podle mýtu při boji se svým strýcem Sutechem, negativním bohem, připraven o oko, které je zničeno a zahozeno. Bůh Thovt ale oko nalezne, uzdraví a vrátí zpět Horovi. Toto oko se nazývalo vedžat (dokonalé), neboť se stalo symbolem obnovení narušeného řádu. Další mýtus vypráví o oživení zavražděného boha Usira, oživí ho jeho syn Hor, který mu obětuje právě své oko. Proto ztotožnění obětí právě s vedžat bylo zárukou života a znovuzrození.¹⁴³

Dalším aspektem je ztotožnění obětí s *maat*, jelikož se věřilo, že oběti předložené bohům posilují a ochraňují řád-*maat*. Obětiny se skládaly z dobrých a čistých věcí, díky kterým, jak Egypťané věřili, bůh mohl přežít. Pomáhaly zničit síly chaosu a kosmu navrátit řád. Také mohli oživovat mrtvé.¹⁴⁴

Nejčastějším výrazem pro obětiny je slovo **hetep** (*ḥtp*), které se hieroglyficky znázorňuje jako bochník chleba nebo obětní stůl. Bylo nejčastěji užíváno v prosbě *ḥtp dj njswt*

¹⁴³ Srov.: Redford, D. B.(ed.): *The Oxford Essentials Guide to Egyptian Mythology*, New York 2003, 279-280; srov. také Shafer, B. E.(ed): *Temples of Ancient Egypt*, London, 1998. str. 23-25

¹⁴⁴ Srov.: Redford, D. B.(ed.): *The Oxford Essentials Guide to Egyptian Mythology*, New York 2003, 279-280

(hetep di nisut), neboli „oběť, kterou dává král“. Formule označuje panovníka, který jediný dokáže komunikovat s božským světem za svět lidí. Předkládání obětí se označovalo slovem *henek* (*hnk*) a bylo zobrazováno jako zdvižené ruce držící obětní misku.

Obětiny přinášené božstvu musely být očištěny a posvěceny. Očištěné obětiny byly nazývány *wdhw*. Toto slovo znamenalo „vylévat“. Pro očištěné obětiny, zbavené od zla a nečistoty, se používalo také slovo *abu* (*'bw*), které znamenalo „ne-čistotu“, jež musí být odstraněna, aby mohl být dar předložen bohu. Další sloveso s významem obětovat je *cherep* (*hrp*). Obětiny pocházely ze statků, které náležely chrámu. Statkáři částí své úrody platily chrámu naturální daně- *hrpwt*, které sloužily v chrámu jako obětiny, zasvěcené a posvěcené danému božstvu. Celý tento proces je nazýván slovem *cherep*, které je znázorňováno jako ruka držící bohoslužebnou hůlku. Stejný hieroglyf bývá používán také pro sloveso *derep* (*drp*) obětovat.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Srov. Redford, D. B.(ed.): *The Oxford Essentials Guide to Egyptian Mythology*, New York 2003, 282-283

6.2. CHRÁMOVÉ OBŘADY

Obřady, které se odehrávají uvnitř chrámu můžeme rozdělit na každodenní a svátky. Oba typy jsou cyklické, opakovaly se denně nebo jednou za rok. Toto opakování obřadů bylo velmi důležité pro udržení blahobytu celé země, neboť symbolizují obnovu života, plodnosti a znovuzrození. Svátky a slavnosti můžeme rozdělit na tři typy. Do první skupiny patřily svátky, které byly topograficky omezené na jediný chrám a jeho nejbližší okolí. Jde např. o „Svátek opojení“ z Dendery nebo „Korunovace posvátného sokola“ a „Svátek vítězství“ z Edfú. Dalším typem je např. „Svátek dobrého znovuspojení“, kdy slavilo najednou několik chrámů. A posledním typem je skupina každoročních svátků například „Otevírání roku“, kdy oslavy tohoto svátku probíhaly ve všech chrámech v zemi, jen průběh rituálů se mohl místo od místa měnit.¹⁴⁶

6.2.1 DENNÍ CHRÁMOVÝ RITUÁL

Každý den probíhali v chrámu tři hlavní bohoslužby, které se odehrávaly při východu slunce, v poledne a při západu slunce. Hlavní roli v nich hrála socha hlavního boha chrámu uložená ve vnitřní svatyni.

Tento denní chrámový rituál je popsán v papýrech 22. dynastie pocházejících z Karnaku a scény z tohoto rituálu jsou detailně vyobrazeny na stěnách chrámů Nové říše a Ptolemaiovské doby, jmenovitě v chrámu v Abydu, Edfú a Dendeře. Rituál je ale mnohem starší, jeho vznik sahá až do doby Staré říše.

¹⁴⁶ Srov. Coppens, F.: *Svátky a procesí v ptolemaiovských chrámech* in *Pražské egyptologické studie* 4, 2006, 4, http://pes.ff.cuni.cz/pdf/pes4_coppens.pdf

Tato ceremonie byla nejvýznamnější rituální aktivitou každého chrámu. Zahrnovala v sobě sluneční i zádušní (Usirovské) rituály a byla symbolem znovuzrození boha i světa. Tento rituál v sobě ztělesňoval věčný vztah boha a panovníka, kterého v tomto případě zastupoval kněz daného kultu. Jeho každodenní provádění bylo důležité pro dobro Egypta a zaručovalo pokračování blahobytu po celé zemi.¹⁴⁷

Ranní rituál byl nejdůležitějším rituálem celého dne. Probíhal přesně podle ranního rituálu panovníka. Zahrnoval ranní toaletu, oblékání a snídani, očišťování a okuřování sochy, která představovala hlavní chrámové božstvo. Ještě však předtím, než kněží vstoupili do chrámu, museli provést rituální očistu v chrámovém jezírku. Koupel je měla znovuzrodit, vyzdvihnout ze smrtelného světa a poslat do věčné říše posvátna.¹⁴⁸

V postranních sakristiích se odehrávaly všechny přípravné práce jako poslední očištění a zasvěcení obětin božstvu. Nejvyšší kněz, který jediný mohl vstoupit do svatyně, odpečetil dveře těsně před úsvitem. Ve chvíli, kdy vyšlo slunce odstranil hliněnou pečeť, vstoupil do samotné svatyně a zapálil novou svíci.¹⁴⁹ Zde odlomil další pečeť dveří vedoucí přímo k naosu. Před vstupem pronesl formuli, která zdůraznila, že jedná jménem panovníka, poté vstoupil, poklekl před božstvo a recitoval text rituálu. V té chvíli byla božstvu předložena soška bohyně Maat, která symbolizovala správný řád a jeho stálé zachování. Poté byla kaple rituálně očištěna vodou a kadidlem a socha vynesena z naosu do svatyně. Naos byl často stavěn na kopci písku, což mělo symbolizovat prvotní prapahorek, který byl na počátku stvořen jako první, ale také následné znovuzrození

¹⁴⁷ Srov. Coppens, F.: *Svátky a procesí v ptolemaiovských chrámech* in *Pražské egyptologické studie* 4, 2006, 4, http://pes.ff.cuni.cz/pdf/pes4_coppens.pdf

¹⁴⁸ Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, London, 2000, 77

¹⁴⁹ Srov. tamtéž, 78

božstva.¹⁵⁰ Dále následuje předkládání obětí pro zaopatření božstva pro nadcházející den. Před božstvo bylo předkládáno velké množství pokrmů, jako bylo maso, koláčky, pivo, mléko, med, ovoce a zelenina. Obětiny byly posvěcovány a očišťovány kadidlem.¹⁵¹

Božstvo ale reálně obětiny nekonzumovalo, proto po provedení všech ranních rituálů připadlo nakonec jídlo z obětí kněžstvu. Kněží si jej rozdělili podle svých hodností. Koloběh obětí od božstva ke kněžím se nazýval *wdb ht*, neboli „návrát obětí“ a byl pro kněží jedním ze způsobů náhrady platu.¹⁵²

Následovalo omytí sochy vodou a očištění kadidlem. Poté byla oblečena do nového roucha, které mohlo být pouze z lněného plátna, dominovala na něm bílá, zelená, červená a modrá barva. V praxi se však roucho měnilo pouze o svátcích. Nakonec byla socha pomazána vonným olejem *medžet* (*mdt*). Po dokončení rituálu byla socha boha vrácena do naosu, kde byla v bezpečí a posvátná moc byla znovu utvrzena pro celý následující den.¹⁵³ Poté kněz opět zavřel a zabezpečil dvojité dveře naosu a okolí naposledy vykouřil kadidlem proti nepřátelským silám a zametl své stopy. Nakonec zapečetil i dveře svatyně a tím byl nejdůležitější rituál z celého dne ukončen.¹⁵⁴

Další každodenní rituály už probíhaly pouze před svatyní. Polední rituál například měl pomoci božstvu v momentě, kdy slunce dosahovalo vrcholu své dráhy a začínalo sestupovat.¹⁵⁵ Jednalo se o okuřování kadidlem, očišťování

¹⁵⁰ Srov. Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, London, 2000, 79, srov. také Morenz, S.: *Egyptian religion*, New York 1996, 91

¹⁵¹ Srov. Wilkinson, R.: *The complete temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 88-89

¹⁵² Srov. Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, London, 2000, 81-84, srov. také Redford, D. B.(ed.): *The Oxford Essentials Guide to Egyptian Mythology*, New York 2003, 65-66

¹⁵³ Srov. Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, London, 2000, 87

¹⁵⁴ Srov. Redford, D. B.(ed.): *The Oxford Essentials Guide to Egyptian Mythology*, New York 2003, str. 84, srov. také Shafer, B. E.(ed.): *Temples of Ancient Egypt*, London, 1998, 22

¹⁵⁵ Srov. Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, London, 2000, 88

vodou a úlitby. Večerní rituál byl podstatě opakováním rituálu ranního, ale odehrával se v postranních kaplích chrámu.

Rituální formule pronášené kněžími dávaly každé události v obřadu mytologický význam. Díky mýtu mohlo božstvo přebývat ve svém kultovním obrazu tady na zemi, bylo na zemi zpřítomňováno.¹⁵⁶

6.2.2. CHRÁMOVÉ SVÁTKY A SLAVNOSTI

Kromě každodenních rituálů, které měli udržovat řád *maat* existovalo i velké množství svátků, které vznikaly na základě astronomických, zemědělských, mytologických nebo politických fenoménů. Svátky *hbw nw pt* byly slaveny podle měsíčních fází astronomického kalendáře a svátky *hbw tp trw* podle zemědělského kalendáře, například záplavy, nebo sklizeň. Egyptský rok totiž tvořily tři období, záplavy *akhet* od července do listopadu, období růstu *peret* od listopadu do března a nakonec období sklizně *šemu* od března do července. Navíc pak bylo k roku přidáno 5 epagomenálních dní, aby výsledný počet činil 365 dnů. Některé svátky byly slaveny na celém území a některé pouze v určité oblasti, většina však pouze v jednotlivých chrámech.¹⁵⁷

Nejdůležitější svátky byly slaveny jednou do roka, některé z nich mohly trvat až několik dní, a jiné, velmi důležité až několik týdnů. Některé svátky byly slaveny ve větším množství chrámů, jako svátky boha Usira, ale každý chrám daný svátek slavil individuálně v závislosti na místních poměrech a astronomických pozorování. Existovaly

¹⁵⁶ Srov. Morenz, S.: *Egyptian religion*, New York, 1996, 88

¹⁵⁷ Srov. Shafer, B. E.(ed): *Temples of Ancient Egypt*, London, 1998, 25-27; srov. také Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, London, 2000, 92 a také srov. Wilkinson, R.: *The complete temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 94-95

svátky, které slavili pouze dva chrámy a jejich sochy božstev se navzájem navštěvovali.¹⁵⁸

Svátky byly jednou z hlavních forem manifestace božstva obyčejnému lidu. Samotné slovo svátek cha, *ḥ* je odvozeno od slova zjevit se chauej *ḥj*. Zjevení se božstva před věřícími bylo jistě považováno za klíčový prvek celé slavnosti.¹⁵⁹ Během oslav mohla veřejnost vstoupit na venkovní prostranství chrámu. A hlavně procesí umožnilo setkání prostých lidí s božstvy. Při příležitosti různých svátků byly sochy božstev vynášeny v posvátných bárkách z veřejnosti nepřístupné svatyně ven, buď pouze okolo chrámu, nebo do okolních chrámových okrsků, kde navštěvovali jiná božstva.¹⁶⁰

Božstva většinou cestovala v lodích, ať již po vodě v lodích skutečných nebo alespoň v bárkách, nesených na ramenech kněží. Velikost těchto modelů lodí se velmi lišila v závislosti na postavení božstva, na velikosti chrámu a na vzdálenosti, jež měla urazit. Přestože na vyobrazeních jsou to většinou kněží, kdo nese bárku a mezi nižšími kněžskými tituly se objevuje i označení „nosič bárky“, je pravděpodobné, že při nošení bárek větších rozměrů se střídali i obyčejní lidé.¹⁶¹ Před bárkou v čele průvodu kráčel nejvyšší kněz s kadidlem, kterým zaháněl zlé síly, které by snad mohly božstvo ohrožovat. Za bárkou potom kráčeli kněží a kněžky zpívající chvalozpěvy a kolem nich pak zástup věřících.

Na cestách lemovaných sfingami, jimiž procesí procházela, byly v určitých rozestupech vybudovány menší oltáře-z části otevřené budovy, v nichž mohli kněží bárku odložit ke krátkému odpočinku a i zde pobíhaly obětní a očišťovací rituály. Při dalekých cestách bárku přeložili na

¹⁵⁸ Srov. Wilkinson, R.: *The complete temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 94-95

¹⁵⁹ Srov. Morenz, S.: *Egyptian religion*, New York, 1996, 89

¹⁶⁰ Srov. Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, London, 2000, 92; srov. také Morenz, S.: *Egyptian religion*, New York, 1996, str.88-90

¹⁶¹ Srov. Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, London, 2000, str. 93

skutečnou loď, která zastavovala v přístavech očekávaná davy lidí.¹⁶²

Některé významné svátky

Rok začal s svátkem Nového roku *wep-renpet*, ten souvisel se znovuzrozením a omlazením.

Poté následoval důležitý svátek *Opet*, který se slavil především v období Nové říše a jeho rituály byly spojeny s faraónem a bohem *Amon-Re*, jeho otcem. Během svátku *Opet* faraón přijížděl do chrámu v Luxoru, aby od *Amona* získal sílu k vládnutí, jakožto žijící sokolí bůh *Hor*. Tento svátek trval 27 dní a byl tak významný, že upevňoval státní náboženství. Svátek vychází z víry, že *Amon*, v té době státní božstvo, odkázal svou moc svému žijícímu synovi, králi. Tato slavnost patřila k oficiální královské ideologii státu.

Za zmínku stojí i svátek boha *Sokara*. Tento svátek v sobě zahrnuje důležitost boha onoho světa *Usira* a jeho spojení s archaickými silami *Memfidy*, hlavně se *Sokarem*. Během Nové říše vzrostl význam boha *Sokara*, který se stal hlavním bohem jižního Egypta, území sahající až k *Memfidě*. Kult tohoto boha byl považován za nejstarší kult v Egyptě, ale není úplně jisté, zda existoval už před sjednocením obou zemí na počátku 1.dynastie v době založení *Memfidy* jako hlavního města, nebo až později. V Pozdní době se stával tento svátek šest dní. Vrcholí v nich agónie a smutek. To souvisí s bohem *Usirem*, který měl v těchto dnech podle víry Egyptanů zemřít.

Dále svátek boha *Mina*, který byl slaven podle lunárního kalendáře. Jde o velmi starý svátek, o němž se zmiňují

¹⁶² Srov. Wilkinson, R.: *The complete temples of Ancient Egypt*, London, 2000, 54-55

zdroje pocházející z Nové říše. V tomto rituálu vystupuje faraón jako udržovatel života svých lidí. Ve spojitosti s Minem je podtržena králova plodnost a mužnost co se týče znovuzrození. Kromě znovuzrození souvisí tento svátek se zemědělstvím.¹⁶³

Důležitým svátkem byla také Slavnost údolí charakteristická pro oblast Théb. Slavnosti se stala velmi významná až během Nové říše. Z Karnaku byly sochy boha Amona, jeho manželky Mut a jejich syna Chonsua přenášeny přes Nil do Dér el-Bahri, na západní břeh. Nápisy na zdech hrobek v Thébách vypovídají, že slavnost Údolí byla událostí pro rodiny, které navštěvovali hrobky příbuzných, aby uctili své předky.

Jeden svátek, který se slavil po velmi dlouhou dobu a neobjevíme ho v kalendářích je obnovení mladosti krále. Byl to svátek *sed*, jenž byl pouze sekulární a měl otestovat vitalitu a mužnost krále po třiceti letech jeho vlády. Kdy tato slavnost vznikla neznáme, ale nejspíš se slavil už v předdynastickém Egyptě. Pravděpodobně byl tento svátek závislý na lunárním kalendáři, a trval třicet dní. Král zde hraje důležitou roli znovuobroditele,¹⁶⁴ neboť za základní moment tohoto svátku se považuje králova rituální smrt a následné znovuzrození. Někteří vědci předpokládají, že v prehistorické době byl král, u kterého se potvrdil úbytek síly zabit a místo něj dosazen jiný, mladší a silnější nástupce, jehož síla však byla nejprve otestována. Součástí těchto testů byl pravděpodobně i lov zvěře. Od fyzické likvidace krále bylo však velmi brzo upuštěno. Nahradil ji symbolický pohřeb jeho sochy. Tato událost byla často zobrazována na stěnách chrámu, například v Achnatonově chrámu v Karnaku.¹⁶⁵

¹⁶³ Srov. Redford, D. B.(ed.): *A Guide to Egyptian Religion*, Oxford University Press, New York, 2002, 126-127

¹⁶⁴ Srov. tamtéž, 126-127

¹⁶⁵ Srov. Verner, *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*, Praha 1997, 418

Z Ptolemaiovské doby je dobře znám regionální Svátek dobrého znovuspojení (*Hb sxn nfr*), kdy bohyně Hathor z Dendery navštívila svého manžela, boha Hóru v Edfú. Poté následovala jejich společná svatba. Hlavním tématem této slavnosti byla plodnost a obnova života. Svátek se odehrával v 11. měsíci roku a týkal se velké části Horního Egypta. Socha bohyně Hathor byla nesena na posvátné bárce až do chrámového přístaviště, kde byla přenesena na loď. Celá flotila s kněžími a věřícími se s ní vydala proti proudu do chrámu v Edfu. Cestou ještě bohyně navštívila mnoho jiných božstev ve svých chrámech. V Hierakonpoli se k Hathoře připojil místní bůh Hór a ve své lodi ji doprovázel po zbytek cesty až do Edfú. Kněží po celou cestu vykonávaly oběti a řadu obřadů. Poté, co procesí dorazilo do chrámu v Edfú, byli oba bohové přeneseni do chrámové svatyně, aby spolu strávili svatební noc.¹⁶⁶

Dále se zmíníme o místním svátku „korunovace posvátného sokola“ v Edfú (*xa nsw.t*). Jedná se taktéž o ptolemaiovský svátek, který probíhal pouze v chrámu v Edfú, nicméně měl celonárodní důležitost. Hlavním tématem slavnosti byla každoročně se opakující obnovování korunovace vládnoucího panovníka a oživení jeho moci. Živý sokol, který zde hrál důležitou roli, představoval jednak panovníka a jednak boha Hóru. Svátek se odehrává po oslavách spojených s pohřbem a zmrtvýchvstání boha Usira, po němž se vlády nad Egyptem ujal jeho syn a legitimní dědic Hór. Během oslav jsou bůh Hór a žijící faraón znovu ustanoveni na egyptský trůn. Před sochou boha Hóru a před živým sokolem jsou pak uvnitř chrámu obětovány královské insignie a ochranné amulety, to se rovná korunovací sokola, což je velmi podobné korunovací samotného krále. Svátek zakončovala slavnostní hostina.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Srov. Coppens, F.: *Svátky a procesí v ptolemaiovských chrámech* in *Pražské egyptologické studie* 4, 2006, 9, http://pes.ff.cuni.cz/pdf/pes4_coppens.pdf

¹⁶⁷ Srov. Coppens, F.: *Svátky a procesí v ptolemaiovských chrámech* in *Pražské egyptologické studie* 4, 2006, 9, http://pes.ff.cuni.cz/pdf/pes4_coppens.pdf

7. ZÁVĚR

Tato práce poskytuje historický i symbolický náhled na chrám ve starověkém Egyptě. Chrám byl velmi významnou součástí staroegyptského náboženství, neboť rituály v něm se, jak Egyptané věřili, podílely na udržení řádu v zemi.

Cílem této práce bylo zpracovat fenomén chrámu v českém jazyce, neboť se tímto tématem doposud nikdo hlouběji nezabýval. Aby bylo možné cíl splnit, bylo nutné k danému tématu prostudovat velké množství cizojazyčné literatury, především v anglickém jazyce, a sestavit text tak, aby možné celkově uchopit problematiku chrámu. Tedy to, co pro Egyptany symbolizoval, osvětlit jeho vývoj a náboženské dění, které se okolo něj odehrávalo.

8. SUMMARY

My work is concern about ancient Egyptian temple and it's development, symbolism , offerings and priesthood. The main idea of this work is that Egyptian temple functioned in both statial and temporal dimensions. Spatially, that the temple stood at a crucial point- the focal point or fulcrum between different worlds or spheres- between heaven and earth, human and divine, chaos and order. For the Egyptians most of these concepts were spatially related, just as the desert signified chaos and the fertile land of Egypt harmony and order. The temple's location, design, decoration and functions all mediated between these polarities and established harmony, security and balance where there would have been none of these things in its absence.

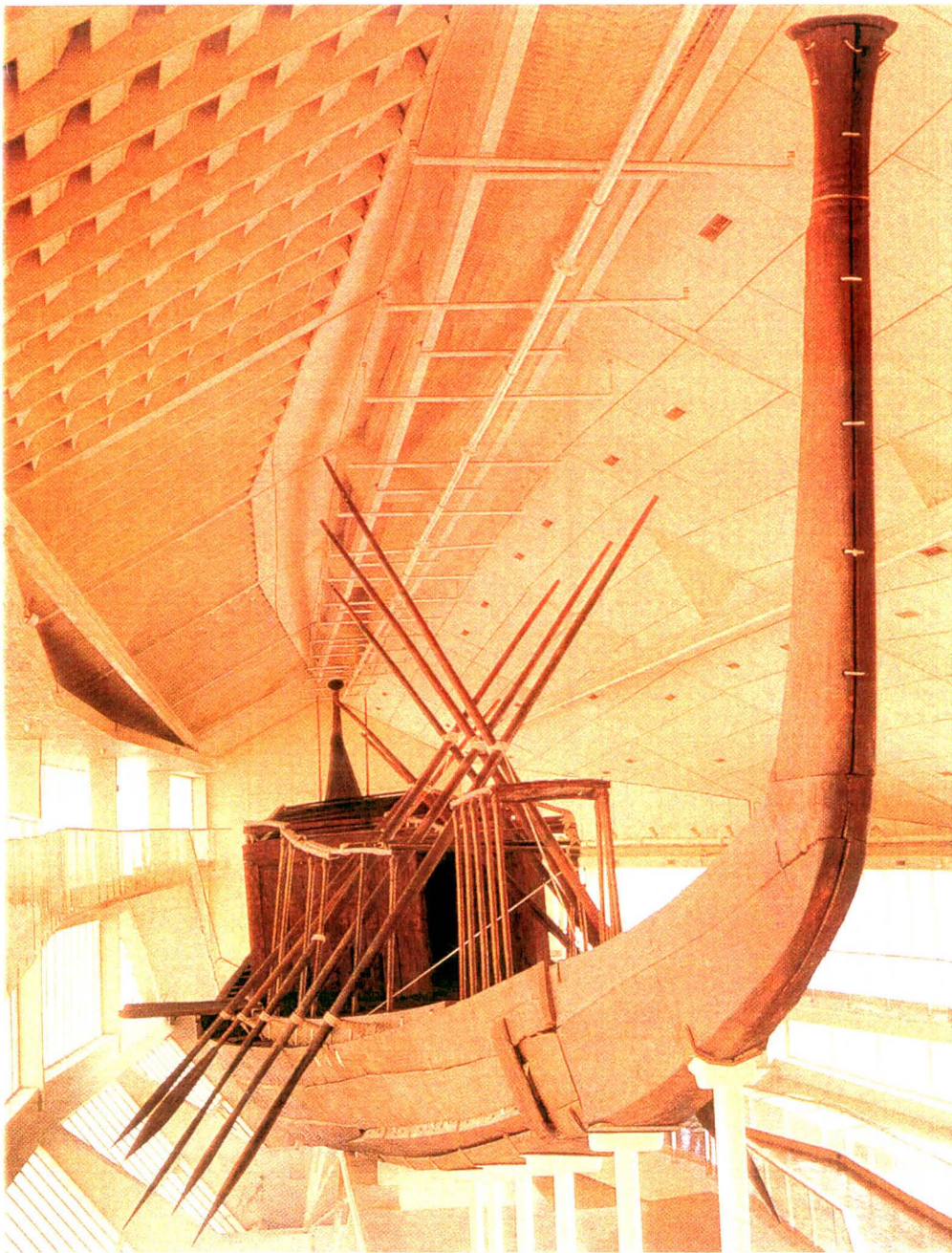
Temporally, the sanctuaries and shrines of gods and kings also acted as a fulcrum which balanced the present and the past, the uncertain future and the ordered security and maat of original creation. Symbol and ritual together propelled the temple and thus the world through the contunuum of time and created as much as they marked the passage of days, months, seasons and years.

Yet the Egyptian temple was not viewed as a perpetual motion machine which would guarantee security and harmony forever. Just as Egyptian theology accepted the notion that the gods themselves could and would eventually die, and thet the world would finally revers to the chaos from which it originally arose, so the temple was viewed theologically as a machine which, through ritual and mythology, symbol and festival, must be carefully guarded as it was operated, and strengthened as it was used.

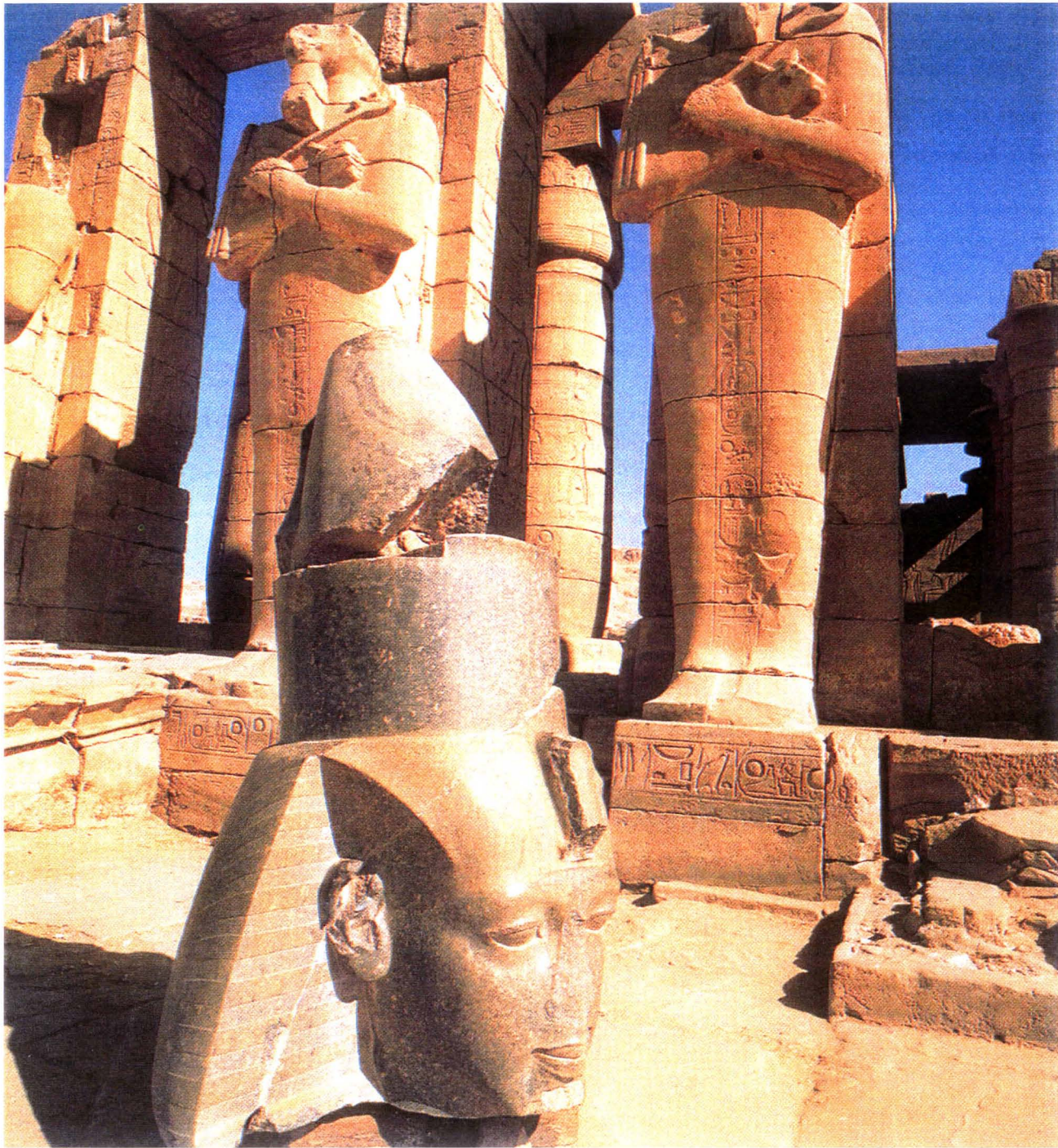
9. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Mapa Egypta

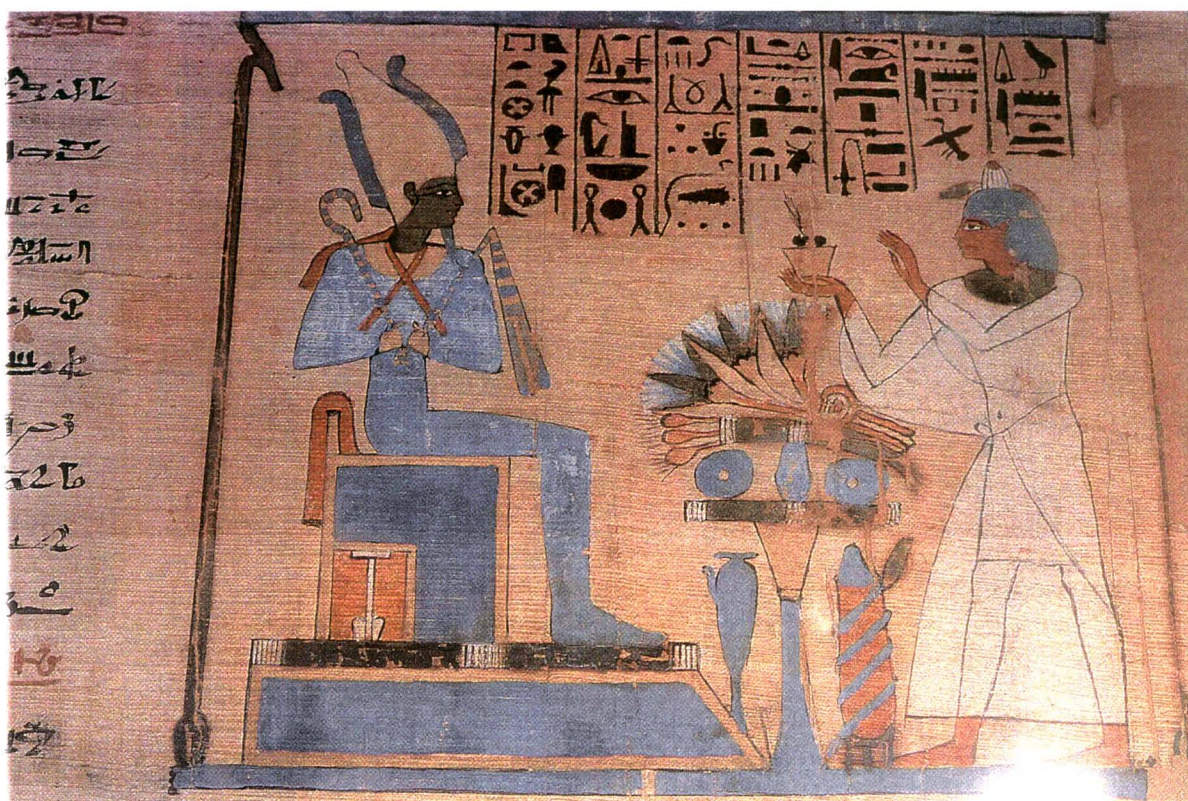
Chufuova bárka, období Staré říše

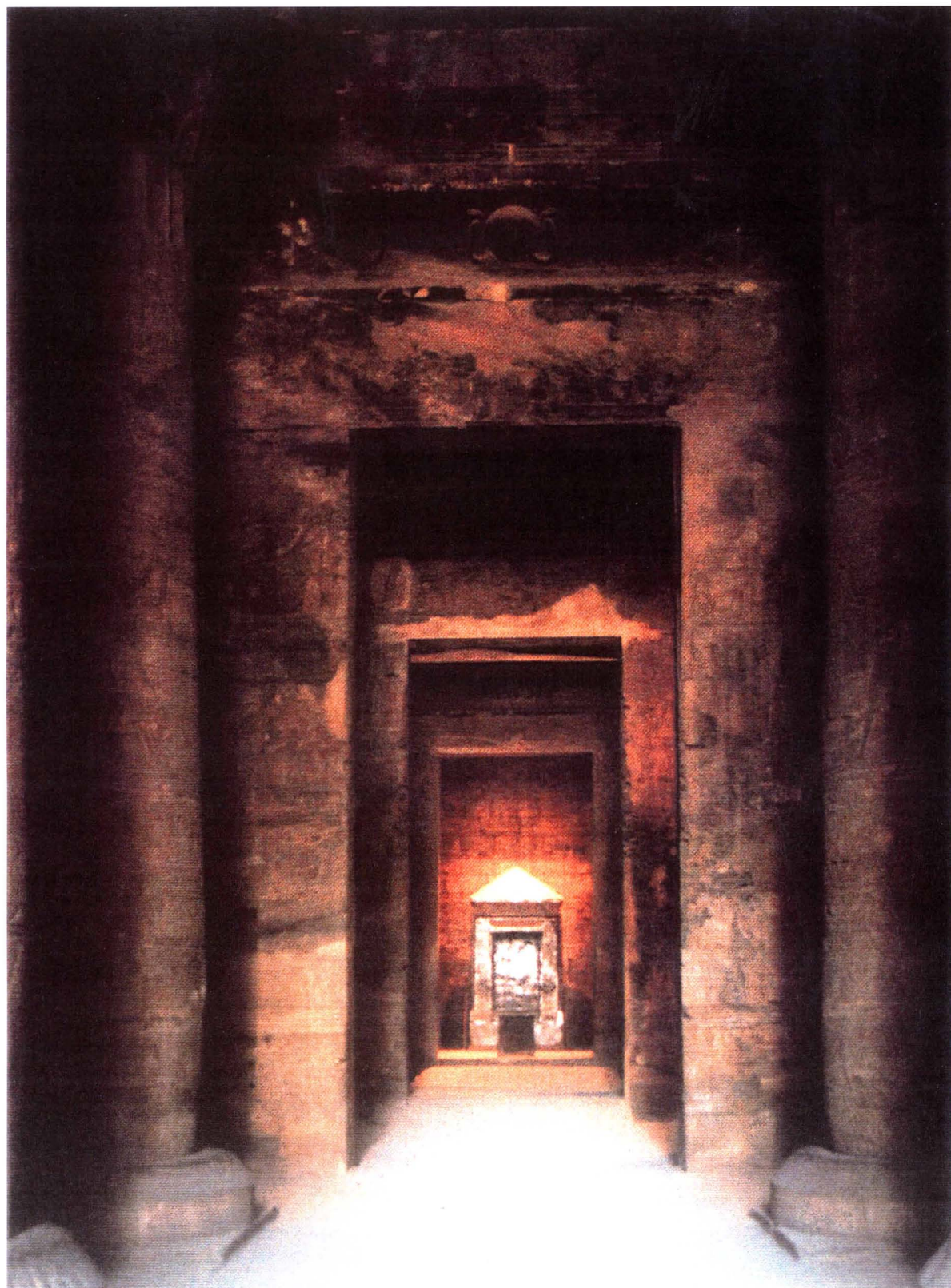
Ramesseum, zádušní chrám krále Ramesse II., 18.dynastie

Procesní cesta mezi chrámem v Luxoru a Karnaku

Předkládání obětí bohu Usirovi, 22-21. dynastie

Naos ze svatyně v Edfu, 30.dynastie

10. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Assmann, J.: *Death and Initiation in the Funerary Religion in Ancient Egypt*, in Simpson, W. K. (ed.): *Religion and Philosophy in ancient Egypt*, Yale University, New Haven, 1989
- Assmann, J.: *Egypt, theologie a zbožnost rané civilizace*, Oikumené, Praha, 2002
- Brovarski, E.: *Lexikon der Ägyptologie VI.*, Wiesbaden, 1986
- Coppens, F.: *Svátky a procesí v ptolemaiiovských chrámech in Pražské egyptologické studie 4*, 2006,
http://pes.ff.cuni.cz/pdf/pes4_coppens.pdf
- Dieter, A.: *Temples of the Last Pharaohs*, New York (u.a), 1999
- Eliade, M.: *Mýtus o věčném návratu*, Praha 1993
- Friedman, R.: *Narmer's temple*, 2002
<http://www.archaeology.org/interactive/hierakonpolis/field/week1.html>
- Gahlin, L.: *Egypt-Gods, Myths, and Religion*, London, 2001
- Hérodotos: *Dějiny*, 2.vydání, Odeon, Praha, 1972
- Hellier, Ch.: *Unique Egyptian Temple Complex*, 2000
www.archaeology.org/0003/newsbriefs/egypt.html
- Janák J.: *Ibis na obzoru in Pražské egyptologické studie 2*, 2003, <http://pes.ff.cuni.cz/pdf/PES2-2003-janak.pdf>
- Janák, J.: *Pojmy Ba a Ka ve staroegyptském náboženství in Religio VIII. 1/2000*
- Leprohon, R. J.: *Gatekeepers of This and Other World in JSSEA 24*, Toronto, 1994
- Morenz, S.: *Egyptian religion*, New York, 1996
- Navrátilová, H.: *Chrámový personál v době Nové říše in Pražské egyptologické studie 4*, 2006
http://pes.ff.cuni.cz/pdf/pes4_navratilova.pdf

Redford, D. B. (ed.): *The Oxford Essentials Guide to Egyptian Mythology*, New York, 2003

Redford, D. B. (ed.): *A Guide to Egyptian Religion*, Oxford University Press, New York, 2002

Reymond, E.A.E.: *The Mytical Origin of the Egyptian Temple*, New York, 1969

Sauneron, S.: *The priests of ancient Egypt*, London, 2000

Shafer, B. E. (ed): *Temples of Ancient Egypt*, London, 1998

Strouhal, E.: *Život starých Egyptanů*, Londýn 1994

Verner, M.: *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*, Praha 1997

Vlčková, P.: *Chrámová architektura střední říše in Pražské egyptologické studie 4*, 2006
http://pes.ff.cuni.cz/pdf/pes4_vlckova.pdf

Wilkinson, R.: *The complete temples of Ancient Egypt*, London, 2000

Wilkinson, R.: *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London, 1994

Wilkinson, R.: *Reading Egyptian Art*, London, 1992

Zuhdi, O.: *Seti's temple at Abydos in KMT Modern Journal of Ancient Egypt*, vol. 8, 2/1997

